

UNIVERZITA KARLOVA

HUSITSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Biblický Job jako archetyp krize člověka

Biblical Job as the archetype of human crisis

Bakalářská práce

Vedoucí práce:

Autor:

Mgr. Barbora Racková

Eliška Nečasová

Praha 2020

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala Mgr. Barboře Rackové za odborné vedení, cenné rady, ochotu i trpělivost a především za čas, který mi v průběhu bakalářské práce věnovala.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou bakalářskou práci „Biblický Job jako archetyp krize člověka“ vypracovala samostatně. Dále prohlašuji, že všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány a že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 11. 5. 2020

.....

Eliška Nečasová

Anotace

Tato bakalářská práce je teoretického charakteru a jejím cílem je ilustrovat na postavě Joba průběh krize člověka s důrazem na krizi v rámci prostředí, ve kterém žije a na hledání smyslu v jeho utrpení. V první kapitole jsou vymezeny základní pojmy této práce, to znamená krize, kniha Job a archetyp. Druhá kapitola se zabývá Jobem jako člověkem, který se náhle a nečekaně ocitl v krizi. Zaměřuje se na možnosti svépomoci v krizi a na propojení našeho psychického života s naším tělem. Třetí kapitola vychází z V. E. Frankla a zabývá se tázáním po smyslu utrpení člověka. Poslední kapitola se zaměřuje na blízké sociální okolí jedince a na jeho oporu a pomoc, kterou může člověku v krizi dát.

Klíčová slova

krize, Job, utrpení, svépomoc, smysl utrpení, vzájemná pomoc, sociální opora

Annotation

This bachelor thesis is theoretical and its aim is to illustrate human crisis, with emphasis on the crisis in the environment in which one lives, and seeking the purpose of human suffering through the character of Job. The first chapter defines the basic concepts of this work, which means crisis, book of Job and the archetype. The second chapter deals with Job as person who suddenly and unexpectedly found himself in crisis. It focuses on the possibilities of self-help in crisis and on the connection of our mental life with our body. The third chapter is inspired on V. E. Frankl and deals with the seeking of the purpose of human suffering. The last chapter focuses on the close social environment of the individual and on their support and help that they can give to a person in crisis.

Keywords

crisis, Job, suffering, self-help, purpose of suffering, mutual help, social support

Obsah

Obsah	5
Seznam zkratk	7
Úvod	8
1. Vymezení pojmů krize, kniha Job a archetyp	10
1.1 Krize	10
1.1.1 Příčiny krize	11
1.1.2 Typologie krize	11
1.1.3 Smrt blízkého člověka.....	13
1.2 Kniha Job	15
1.2.1 Kniha v kontextu Starého zákona.....	15
1.2.2 Autorství a doba vzniku	17
1.2.3 Žánr	18
1.2.4 Struktura	19
1.2.5 Krátký obsah knihy	19
1.3 Archetyp	21
2. Job	22
2.1 Obranné mechanismy.....	22
2.2 Copingové strategie.....	23
2.3 Job a Bůh.....	25
2.4 Job a nemoc	27
2.4.1 Projevy krize.....	27
2.4.2 Krize a tělo.....	28
2.4.3 Podíl nedořešené krize na vzniku nemoci	29
3. Smysl utrpení	30
3.1 Logoterapie.....	30
3.2 O smyslu života	31

3.3	O smyslu utrpení	32
4.	Job a přirozené sociální okolí.....	36
4.1	Sociální opora.....	36
4.1.1	Formy vzájemné pomoci.....	37
4.1.2	Nepříznivé stavy sociální opory.....	37
4.2	Jobova žena.....	38
4.2.1	Vzájemná podpora partnerů	40
4.2.2	Rozdíly v truchlení muže a ženy	41
4.3	Jobovi přátelé.....	42
4.3.1	Mlčení.....	43
4.3.2	Rozhovor mezi Jobem a jeho přáteli.....	44
4.3.3	Příčiny nepochopení	45
	Závěr.....	48
	Seznam literatury	49
	Seznam příloh.....	53

Seznam zkratk

Zkratky biblických knih:

Dt – Deuteronomium (5. kniha Mojžíšova)

Gn – Genesis (1. kniha Mojžíšova)

Jb - Job

Lk – Lukášovo evangelium

Mk – Markovo evangelium

Mt – Matoušovo evangelium

Př – Přísloví

Ostatní:

WHO – World health organization

Úvod

Téma mé práce zní Biblický Job jako archetyp krize člověka. Toto téma jsem si zvolila, neboť složitými a často bolestivými situacemi v životě si prošel snad každý z nás. V životě jsme často nuceni pozastavovat se a zabývat se otázkami utrpení, ať už chceme nebo nechceme. Někdy jde o naše vlastní utrpení, jindy o bolest nám blízkého člověka.¹

Člověk je nepochybně složitá, komplexní a svým způsobem ve své celistvosti tajemná bytost. WHO² mluví o bio-, psycho-, socio-, spirituální pohodě člověka. Tento popis velmi dobře vystihuje čtyři podstatné složky člověka. Člověk je tvořen biologickou, psychologickou, sociální a spirituální jednotou. I když jednotlivým specializovaným oborům přiznáváme kompetenci především v rámci jedné příslušné dimenze, obecně existuje předpoklad, že jednotlivé vědní disciplíny mají vliv i na ostatní lidské dimenze.³(viz příloha č. 1)⁴

Sociální práce, jakožto obor orientovaný na řešení lidských problémů, se zabývá nejen sociální složkou člověka, ale často proniká i do ostatních jeho stránek a proto nejen úzce spolupracuje s ostatními vědními disciplínami, ale také z nich čerpá poznatky.⁵ Jedním z vědních oborů, se kterým sociální práce spolupracuje, je i pastorální teologie. A to z důvodu, neboť člověk procházející náročnou životní situací, má často tendenci zabývat se i svojí duchovní stránkou osobnosti. Tato tendence je v tomto čase mnohdy silnější, nežli v „normálním“ každodenním životě. Říčan poukazuje na to, že duševní a duchovní dimenze člověka jsou navzájem velmi těsně spjaty a u mnohé vnitřní trýzně není často nejen trpícímu člověku, ale ani odborníkům zcela jasné, zda by se měl spíše angažovat duchovní nebo terapeut.⁶ Podle Kříšťana význam pastorální teologie pro sociální práci můžeme vidět v několika rovinách. Tato teologie může být také chápána jako prostředek sociální práce, může

¹ WATSON D. *Neboj se zlého*, Praha: 1993, s. 5

² World health organization (světová zdravotnická organizace)

³ MARTINEK M. a kol. *Praktická teologie pro sociální pracovníky*, Praha: 2010, s. 22-23

⁴ Příložená tabulka ukazuje, jak jednotlivé disciplíny mohou pomoci v jiných dimenzích člověka, než v těch ve kterých zasahují ze své podstaty.

⁵ MATOUŠEK O. a kol. *Základy sociální práce*, Praha: 2007, s. 192

⁶ ŘÍČAN P. *Psychologie náboženství a spirituality*, Praha: 2007, s. 121

pomoci sociální práci v základní motivaci, nebo být chápána jako jedna z disciplín, která pomáhá podobně jako sociální práce, člověku v jeho celistvosti.⁷

Při procházení náročnými životními situacemi si často pokládáme otázky: Proč Já, nebo proč on či ona? Proč k této bolesti vůbec dochází? Čím jsem si to zasloužil? ⁸ Tyto otázky lidi zaměstnávaly odnepaměti, a přesto utrpení kolem nás trvá.⁹ Utrpení a bolest člověka je téma, které neuniká pozornosti ani Bibli, kde se často o něm hovoří. Nejvíce podrobně se zde na toto téma zaměřuje kniha Job.¹⁰ Podle Kushnera je kniha Job „nejhlubším a nejúplnějším zamyšlením nad problémem lidského utrpení v bibli a možná v celé literatuře.“¹¹ Za svůj úspěch dle něj vděčí tomu, že její autor byl otevřen všem názorům, dokonce i těm, s nimiž nesouhlasil. I když jeho sympatie jsou jasně na straně Joba, řeči jeho přátel jsou stejně poctivě promyšlené a pečlivě napsané jako slova jeho hrdiny.¹² Díky hloubce celého příběhu se může Job stát velmi snadno pro člověka archetypem jeho vlastní krize.

Cílem této práce je ilustrovat na postavě Joba průběh krize člověka s důrazem na krizi v rámci prostředí, ve kterém žije a na hledání smyslu v jeho utrpení. Práce je strukturovaná do čtyřech kapitol. Nejprve v první kapitole jsou vymezeny základní pojmy této práce, to znamená krize, kniha Job a archetyp. Druhá kapitola se zaměřuje na Jobovu prvotní reakci. Jsou zde popsány možnosti svépomoci ve formě obranných mechanismů a copingových strategií. Tato kapitola se také věnuje propojení psychického života s fyzickým tělem. Třetí kapitola vychází z V. E. Frankla a zabývá se hledáním smyslu v utrpení člověka, zvláště v takovém utrpení, kterému člověk nemůže nijak předejít. Poslední část se věnuje Jobovi a jeho přirozenému sociálnímu okolí. Zabývá se významem sociální opory, která je poskytována rodinou i blízkými přáteli, pro člověka v krizi.

⁷ MARTINEK M. a kol. *Praktická teologie pro sociální pracovníky*, Praha 2010, s. 21

⁸ WATSON D. *Neboj se zlého*, Praha: 1993, s. 5

⁹ Tamtéž s. 8

¹⁰ Tamtéž s. 85

¹¹ KUSHNER H. S. *Když se zlé věci stávají dobrým lidem*, Praha: 2005, s. 39

¹² Tamtéž s. 45 - 46

1. Vymezení pojmů krize, kniha Job a archetyp

1.1 Krize

„V krizi je každý subjekt, jehož stav, který se projevuje zdánlivě bezdůvodným oslabením jeho regulativních mechanismů, je tímto subjektem samotným vnímán jako ohrožení vlastní existence“¹³

Pojem krize má etymologický základ v řeckém pojmu krisis. Slovo označovalo soudní proces, v němž spor vrcholí a dochází k rozsudku. Obecně pojem krize značí vyvrcholení nějakého děje směřující k nutné a neodkladné změně, ať už k lepšímu či k horšímu. Pozitivní i negativní možnosti krize jsou dobře ilustrovány v čínském znaku, kde tento pojem je sestaven ze dvou podznaků. Jeden z nich označuje šanci, příležitost a druhý nebezpečí, útisk (viz příloha č. 2).

Výraz krize byl využíván nejprve zejména v medicíně pro období, které předchází výrazným změnám v zdravotním stavu pacienta. V posledních desítkách let se tento pojem stále více využívá zejména v kontextu jevů psychologického, sociálního a ekologického charakteru.¹⁴ Vymětal definuje krizi v psychosociální oblasti jako důsledek střetu s nějakou překážkou, kterou nejsme schopni vlastními silami, vlastními vyrovnávacími mechanismy, eventuálně za pomoci blízkých lidí zvládnout v přijatelném čase a obvyklým způsobem. Je zásadním způsobem ohrožena duševní rovnováha člověka, také hrozí destabilizace, jež se ozývá ve varovných signálech, například ve zvýšené tenzi související s aktivizací organismu. Člověk nacházející se v krizi přestává být „pánem svého domu“¹⁵

Krize se týká člověka jako celku. V pozadí krize můžeme často nalézt starší, nezvládnuté konflikty či traumata nebo pouze povrchní řešení starších krizí. Opakovaná praxe nám také ukazuje, že pro zvládnutí aktuální krize jsou velmi zásadní zkušenosti člověka z předchozích krizí. Čím lépe člověk v minulosti dokázal obstát ve zkoušce, tím více spoléhá na vlastní kapacitu. Naopak čím více člověk v minulosti ve zkouškách pociťoval opakovaně bezmoc a bezvýchodnost, tím méně je schopen čelit dalšímu náporu. To je zásadní příčina toho, že na podobný zátěžový podmět, reaguje každý jedinec jinak. To, co pro jednoho je impulzem ke koncentraci své síly pro to, aby

¹³ THOM R. *Krize a katastrofa. Sborník Pojem krize v dnešním myšlení*, Praha: 1992, s. 24

¹⁴ MATOUŠEK O. a kol. *Metody a řízení sociální práce*, Praha: 2003, s. 119

¹⁵ VYMĚTAL J. *Úvod do psychoterapie*, Praha: 2010, s. 149

svoji krizi konstruktivně řešil, může být pro jiného podmětem ke kolapsu nebo nekonstruktivnímu či destruktivnímu chování.¹⁶

1.1.1 Příčiny krize

René Thom rozděluje spouštěče krize na vnější a vnitřní. Mezi vnější spouštěče zařazuje ztrátu objektu, volbu a změnu. Nejenom úmrtí, rozchodem či odcizením blízkého ale ztráta čehokoliv, k čemu je člověk vázán, je vnímána jako ohrožení. Těž volba a moment volby, cesty či hodnoty, může působit zátěž. Volba mezi dvěma stejnými kvalitami může způsobit bezradnost a vyčerpání váháním. Situace je zvláště nepříznivá, jde-li o váhání mezi dvěma negativními možnostmi. Posledním vnějším spouštěčem může být změna. Máme tendenci, vše co se odvíjí „zhruba rovně“ bez větších skoků, vnímat jako dobré. Kvantitativní i kvalitativní skoky v nás vyvolávají nejistotu a to i v případě, že jde o pozitivní zlom.

Mezi vnitřní spouštěče krize Thom uvádí nutnost adaptace subjektu na vlastní vývoj a z toho pramenící změny a jev, který nazýváme hybris. To jsou strategie a kroky, které neřeší problém, ale umožňují v nejtěžších chvílích překlenutí situace. Dlouhodobě však nemůžou obstát a jsou potencionální krize v budoucnosti.¹⁷

Seznam událostí, které mohou být spouštěčem krize, provedli Holmes a Rahe v šedesátých letech dvacátého století. Ke každé události přiřadily určitý počet bodů (viz příloha č. 3) a následně výzkumem potvrdily, že překročí-li v jediném roce součet bodů 250, jde o takovou míru zátěže, při níž se ocitá organismus člověka na pomezí vlastních rezerv. Velmi pravděpodobně se dostaví negativní následky v oblasti psychické, somatické nebo ve schopnosti přiměřené sociální adaptace.¹⁸

1.1.2 Typologie krize

V literatuře můžeme najít mnoho různých typologizací krize, neboť k typologizaci krizí můžeme přistoupit z různých hledisek. Různí autoři preferují různá kritéria typologizace.¹⁹

Klasifikační systém na založený na odstupňování krize, vytvořil Baldwin, v němž při posunu od třídy první k třídě šesté se stává krize závažnější a zdroj stresu

¹⁶ MATOUŠEK O. a kol. *Metody a řízení sociální práce, Praha: 2003, s. 120*

¹⁷ THOM J. *Krize a katastrofa. Sborník Pojem krize v dnešním myšlení, Praha: 1992 podle MATOUŠEK O. a kol. Metody a řízení sociální práce, Praha: 2003, s. 120*

¹⁸ HOLMES a RAHE podle MATOUŠEK O. a kol. *Metody a řízení sociální práce, Praha: 2003, s. 120-121*

¹⁹ ŠPATENKOVÁ N. a kol. *Krize: psychologický a sociologický fenomén, Praha: 2004, s. 23*

přechází od vnějšího k vnitřnímu. Na prvním místě v tomto klasifikačním systému Baldwin uvádí Situační krize, následují Krize z očekávaných změn, Krize pramenící z náhlého traumatizujícího stresoru, Krize zrání, Krize pramenící s psychopatií, resp. Krize v kontextu psychopatií a na úplném konci této klasifikace se nachází Neodkladné krizové stavy.²⁰

Podle Naděždy Špatenkové krize můžeme rozdělit na vývojové, situační a kumulované. Vývojové krize nebo také krize z očekávaných životních změn jsou neoddelitelnou součástí našeho života. Dotýkají se nás všech. Jsou očekávány a v mnoha případech si je dokonce přejeme a považujeme je za pozitivní a příjemné. Nesou sebou vždy určitou změnu a přijetí nových rolí a úkolů a jsou doprovázeny jistým emočním napětím, které může být vnímáno negativně. Vyžadují nové copingové strategie a způsoby řešení.

Ke kumulovaným krizím, které bývají označovány jako chronické, dochází, pokud jedinec odstoupil od řešení vývojové krize a přijal maladaptivní způsob řešení nebo také v případě traumatické krize, která se zastavila ve fázi emoční.²¹

Situační krize bývají také označovány jako traumatické, pokud jsou vyvolány intenzivními, silnými stresory. Jsou důsledkem vnějších, často neočekávaných situací. Tato krize ohrožuje integritu a identitu jedince, pocit bezpečí, zdraví, mnohdy i samotný život. Mohou se objevit kdekoli a kdykoli a to úplně nezávisle na vývojovém stádiu rodiny či jedince.²² Do situačních krizí řadíme například náhlá ztráta zdraví, ztráta práce nebo smrt blízké osoby.²³ Většinu těchto krizí můžeme označit za extratemporální. Situační krize je velmi obtížně předvídat, proto jedince zpravidla překvapí, zaskočí, šokují. Významnou roli hraje také to, zda a do jaké míry jsou události jedincem vnímány jako negativní. V případě situační krize probíhá zpravidla reakce ve čtyřech fázích:

1. Šoková fáze - Navenek se může zdát, že jedinec má život pod kontrolou, ale „uvnitř“ převládá napětí a chaos. Může vykazovat bezcílnou aktivitu, nebo se u jedince může vyskytnout jistý druh apatie s narušením vztahů se sociálním okolím.

2. Fáze emoční reakce – Zde dochází ke konfrontaci s realitou. Jedinec se snaží přizpůsobit nové skutečnosti pomocí mechanismu racionalizace, potlačování a

²⁰ BALDWIN podle VODÁČKOVÁ D. a kol. *Krizová intervence: [krize v životě člověka: formy krizové pomoci a služeb]*, Praha: 2002, s. 34-38

²¹ ŠPATENKOVÁ N. a kol. *Krize: psychologický a sociologický fenomén*, Praha: 2004, s. 23

²² Tamtéž s. 26

²³ Tamtéž s. 23

potírání. Emoce jsou velmi intenzivní. Pokud není dostatečná sociální opora, jedinec se může ocitnout v izolaci a hrozí nebezpečí, že tento stav se stane trvalým a krize přejde do chronické podoby.

3. Fáze zpracování krize – Jedinec se pomalu odprošťuje od traumatických prožitků a začíná projevovat svůj zájem o budoucnost. Emoční reakce bývají již méně intenzivní a frekventované.

4. Fáze nové orientace – Jedinec nabývá své ztracené sebevědomí zpět. Navazuje nové kontakty a traumatická událost obohacuje životní zkušenosti jedince.²⁴

1.1.3 Smrt blízkého člověka

„Člověk umírá tolikrát, kolikrát ztrácí svoje nejbližší“

Publilius Syrus

Jedna ze situačních krizí, která může člověka nečekaně zastihnout je smrt blízké osoby. Smrt je nevyhnutelnou součástí života každého jedince, ovšem nejen vlastní smrt, ale i smrt blízkého.²⁵ Říčan tvrdí, že smrt milovaného člověka může být důležitější otázkou a větším trápením než smrt vlastní.²⁶

Pozůstalé po smrti blízkého člověka čeká významná etapa truchlení. To je proces, ve kterém se postupně oddělujeme od člověka, kterého jsme ztratili.²⁷ Podle Freuda je truchlení *„reakcí na ztrátu nějaké milované osoby nebo nějakého abstraktního jsoučna, které zaujímalo její místo, jako je vlast, svoboda, nějaký ideál atd. Pod vlivem stejných událostí se u některých osob, u nichž proto máme podezření na určitou chorobnou dispozici, dostaví místo smutku melancholie. Je velmi pozoruhodné, že nás nenapadne se dívat se na truchlení jako na chorobný stav a obrátit se na lékaře, aby jej léčil, třebaže s sebou nese závažné odchylky od normálního životního chování. Spoléháme, že po určité době to bude překonáno, a pokládáme nějaké jeho rušení za neúčelné, ba dokonce za škodolibé.“*²⁸

²⁴Tamtéž s. 26 - 27

²⁵ KUBÍČKOVÁ N. *Zármutek a pomoc pozůstalým*, Praha: 2001, s. 11

²⁶ ŘÍČAN P. *Cesta životem*, Praha:1990 podle KUBÍČKOVÁ N. *Zármutek a pomoc pozůstalým*, Praha: 2001, s. 11

²⁷ VODÁČKOVÁ D. a kol. *Krizová intervence: [krize v životě člověka: formy krizové pomoci a služeb]*, Praha: 2002, s. 312

²⁸ FREUD S. *Práce k sexuální teorii a k učení o neurosách, Vybrané spisy III.*, Praha: 1971 podle KUBÍČKOVÁ N. *Zármutek a pomoc pozůstalým*, Praha: 2001, s. 17

Během procesu truchlení prochází truchlící několika fázemi. V odborné literatuře nepanuje jednotný názor na to, kolik těchto fází vlastně je. Můžeme najít tři, čtyři, pět, sedm nebo i více. Uvedme si dva příklady. První model člení proces truchlení do třech fází:

1. fáze konfuze - období šoku, otřesu a zmatku
2. fáze exprese - intenzivní období ventilace žalu
3. fáze adaptace - fáze, ve které se pozůstalí se pomalu vrací k „normálnímu“ fungování a životu. Tato fáze truchlení bývá také označována jako akceptace. Avšak zkušenosti mnohých pozůstalých ukazují na to, že jde spíše o adaptaci, přizpůsobení se životu bez zemřelého, než smíření s tím že zemřel.²⁹

Švýcarská analytička V. Kastová rozdělila fáze truchlení do čtyřech fází. V jejím pojetí stejnými fázemi prochází také člověk po zjištění nemoci ohrožující ho na životě.³⁰

1. fáze popírání situace. V první fázi často přichází šok, strnutí nebo popírání situace. Můžeme vidět intenzivní reakce na pocity, se kterými si psychika bezprostředně po ztrátě nedokáže poradit.
2. fáze otevření emocí. V této fázi dochází k otevření emocí. Objevují se pocity smutku, žalosti, lítosti, neklidu, úzkosti či viny. Pro tuto fázi je také typická snaha najít „viníka“, což na určitou dobu může přinést úlevu.
3. fáze hledání a odpoutávání. Ve fázi hledání zemřelého je typická tendence zachovat staré návyky, aktivity a činnosti spojených s milovaným člověkem. V této fázi je také typické reálně vypadající „vyhlížení“ a fantazírování o jeho návratu. Též se objevují vnitřní rozhovory. Doprovodem mohou být rovněž pocity smutku, zoufalství nebo také apatie. Objevují se myšlenky, že život už nemůže být nikdy takový, jaký býval před tím. Život už nebude mít nikdy hodnotu a smysl
4. fáze přijetí nevratného, utvoření nového vztahu k sobě a světu. Teprve v této fázi je možné přijmout to, že ztráta je nezvratná i perspektivu zcela nového pohledu, jak na sebe, tak i svět. Truchlící se postupně dostává do nových rolí, získává sebedůvěru a sebeúctu a objevuje znovu radost ze života. Ztráta zde bývá přijata jako součást života, který i přes ni zůstává smysluplným a pokračuje dál.³¹

²⁹ ŠPATENKOVÁ N. *Poradenství pro pozůstalé*, Praha: 2013, s. 84

³⁰ VODÁČKOVÁ D. a kol. *Krizová intervence: [krize v životě člověka: formy krizové pomoci a služeb]*, Praha: 2002, s. 312

³¹ KASTOVÁ podle Orel M. *Psychopatologie: nauka o nemocech duše*, Praha: 2016, s. 86 - 87

1.2 Kniha Job

Thomas Clarke nazval knihu Job „nejúžasnější básně, jaká kdy byla v nějakém jazyce napsána.“³² Tato kniha vzbuzuje všeobecnou pozornost, protože každého z nás v životě provází nebo provázelo nějaké soužení. A právě smysl utrpení tvoří jádro knihy Job. Hlavní postava této knihy, Job, trpí, i když je zjevné, že on sám nezavdal svému utrpení příčinu.³³ Kniha je působivá, ale také nesmírně obtížná. Job je pokládán za jeden z nejobtížnějších spisů Bible po stránce jazykové i věcné, není možné dát mu ani v překladu nebo revizi jednoznačnou podobu. Brání tomu velké množství ojedinělých výrazů i neprůhlednost celé řady obrátů a veršů.³⁴ Obsahuje velké množství málo známých hebrejských slov, proto se nesnadně překládá.³⁵ Velmi výstižná je poznámka od Andersena a Freedmana, že Job soutěží s Ozeášem v co největším počtu nesrozumitelných pasáží v celé hebrejské Bibli.³⁶

1.2.1 Kniha v kontextu Starého zákona

Kniha Job se ve Starém zákoně zařazuje mezi mudroslovnou literaturu. V Tanachu³⁷ ji potom nacházíme mezi Spisy.

Téma, které se řeší v mnoha biblických knihách, je zlo. Kde se vzalo zlo? To je otázka, která provází lidstvo od nepaměti. Třetí kapitola knihy Genesis nám neposkytuje plnou odpověď na otázky, které si klademe na základě našich zkušeností. Obecně můžeme z této kapitoly usoudit, že hřích má vážné následky a po hříchu následuje trest.³⁸ Tento postoj nenacházíme pouze ve třetí kapitole knihy Genesis, ale zákon kauzality provází řadu biblických knih. Základní předpoklad odplaty, který vidíme v knize Job u třech přátel Joba, „Zhřešíš-li, budeš trpět“, je zčásti pravdivý. Bible učí, že jak poslušnost, tak i hřích má vždy své následky.

Smlouva pro to vytváří rámec tím, že stanovuje zákony a dodržování těchto zákonů vede k požehnání, kdežto neposlušnost k prokletí (Dt 28)³⁹. Kniha Přísloví

³² CLARKE podle Kushner H. S. *Když se zlé věci stávají dobrým lidem*, Praha: 2005, s. 41

³³ DILLARD R. B., TREMPER LONGMAN III. *Úvod do starého zákona*, Praha: 2003, s. 189

³⁴ BAŠUS B., PLÍHAL B. *Kniha Job, evangelium podle Jana, epištoly Janovi*, Praha: 1998, s. 5

³⁵ DRÁPAL D. *Spor o Joba*, Praha: 2015, s. 55

³⁶ ANDERSEN F. I. a FREEDMAN D. N. *Micah: A New Translation with Introduction and Commentary*, New York: 2000 podle DILLARD R. B., TREMPER LONGMAN III. *Úvod do starého zákona*, Praha: 2003, s. 337

³⁷ Hebrejské Bible („Starý zákon“). Tanach je akronym z prvních písmen z hebrejských názvů jeho tří částí: Tóra (zákon; pět knih Mojžíšových), Neviim (Proroci), Ktuvim (Spisy). (Pelikán J. *Komu patří Bible?: dějiny Písma v proměnách staletí*. Praha: 2009, s. 17)

³⁸ DRÁPAL D. *Spor o Joba*, Praha: 2015, s. 9

³⁹ „Jestliže však nebudeš Hospodina, svého Boha poslouchat a nebudeš dodržovat všechny jeho příkazy a nařízení, která ti dnes udílím, dopadnou na tebe všechna tato zlořečení:“ (Dt 28, 15)

zase učí, že ten, kdo zachovává Boží cesty, cesty moudrosti bude bydlet v bezpečí a žít klidně, beze strachu z něčeho zlého⁴⁰. Také knihy deuteronomistické historie⁴¹ naznačují, že hříchy králů vedly k jejich zajetí.⁴²

Zákon kauzality v jistém smyslu chce po člověku, aby přijal odpovědnost za sebe samého a přestal svádět vinu za svoje neúspěchy na své okolí. Protože za své činy si může jen on sám. V podobném duchu se vyjadřuje i Irvin Yalom ve své knize Existenciální psychoterapie. Odpovědnost dle něj znamená autorství. Uvědomovat si odpovědnost znamená uvědomovat si, že vytvářím svůj osud, životní úděl, své vlastní Já, své pocity i svoje utrpení.⁴³ Mnozí lidé se však své odpovědnosti vyhýbají tím, že ji přemístí na něco nebo někoho jiného.⁴⁴ Člověk by si dle něj měl uvědomit, že si své potíže způsobil jen on sám. Dokud si toto neuvědomí, nemůže se u něj objevit motivace ke změně. *„Pokud člověk stále věří, že za jeho potíže můžou druzí, směla, nespokojivé zaměstnání, něco mimo něj – proč vkládat energii do vlastní změny?“⁴⁵*

Ve svém životě si určitě velkou mírou svůj osud utváříme sami, avšak kniha Job se nám snaží ukázat, že existují situace, za které člověk být odpovědný prostě nemůže. Ale i v těchto situacích záleží na tom, jak se k dané situaci každý postaví. Podobné uvažování nad odpovědností, které vidíme u knihy Job, má i Frankl. Ten připouští existenci osudových situací, které člověk nemůže ovlivnit a v téhle souvislosti také mluví o realizaci postojových hodnot, ke kterým se v této práci ještě vrátím a podrobněji je rozeberu v kapitole Smysl utrpení.

Zákon kauzality řeší i Nový zákon. S myšlenkou odplaty se zde setkáváme například v Mt 6, 19-21 a mnohá další podobenství a výroky míří tímto směrem⁴⁶. Přesto můžeme říci, že stejně jako kniha Job i Ježíš a evangelia nepřejímají tento židovský názor „Jaký čin, taková odměna.“ Bůh zde totiž kromě role spravedlivého soudce také vystupuje jako milosrdný a milostivý Otec, který sice od člověka žádá věrnost a poslušnost, ale odměňuje nikoliv podle zásluhy, nýbrž podle neskonale

⁴⁰ „Prostoduché zavraždí jejich odmítavost, hlupáky zahubí jejich netečnost. Ale kdo mě poslouchá, v bezpečí bude bydlet a žít klidně, beze strachu z něčeho zlého“ (Př 1, 32-33)

⁴¹ Mezi knihy deuteronomistické historie řadíme knihy: Jozue, Soudců, 1. a 2. Samuelova, 1. a 2. Královská (DILLARD R. B., TREMPER LONGMAN III. *Úvod do starého zákona*, Praha: 2003, s. 88-89)

⁴² DILLARD R. B., TREMPER LONGMAN III. *Úvod do starého zákona*, Praha: 2003, s. 198

⁴³ YALLOM I. D. *Existenciální psychoterapie*, Praha: 2006, s. 226

⁴⁴ Tamtéž s. 223

⁴⁵ Tamtéž s. 239

⁴⁶ Jedná se například o podobenství Mt 20, 1-16; 24, 45-51; Mt 19, 27-30=Mk 10,28 – 31; Mk 9, 41; Lk 6, 35 (NOVOTNÝ A. *Biblický slovník* [online]. Praha: Kalich, 1956 - 1992 [cit. 2020-04-08]. Dostupné z: <http://biblickyslovník.pleva.info/#Odplata>)

dobrotu a milosti. Takže odměna od něho daná lidem je nesrovnatelná s lidským počínáním. Spravedlivá odměna by pro člověka znamenala jen odsouzení, protože jediný, kdo je dobrý, je sám Bůh.⁴⁷

V praktickém každodenním životě je těžké neklást si otázku po korelaci konkrétního hříchu s osudem hříšníka. V životě vidíme, že existují hříšníci, kteří hřeší v řadě případů zcela vědomě a přitom se jim daří dobře a jsou spokojeni. Zatímco na druhé straně žijí lidé, kteří se žádných vážných provinění nedopouštějí, zákony drží v úctě a přitom je stíhá jedna rána za druhou.⁴⁸ A právě na tyto situace reaguje kniha Job. Je kanonickým korektivem způsobu uvažování „trpí, protože zhřešil“. Je hrází proti mechanické aplikaci a zdůrazňování biblické teologii odplaty.⁴⁹ Mírný zákon kauzality, který se často nachází v biblických knihách s deuteronomistickou redakcí.⁵⁰ Činí to tím, že nám ukazuje člověka, který trpí z jiného důvodu, než je jeho hřích.⁵¹

1.2.2 Autorství a doba vzniku

Knih sama neposkytuje žádnou informaci o autorovi ani žádný konkrétní časový údaj o jejím vzniku. Jde o dílo anonymní.⁵² Existuje však mnoho hypotéz o autorovi. Narazíme na spoustu nejrůznějších teorií. Od názoru, že kniha je kompilát útržků od různých autorů, až po přesvědčení, že byla napsána jedním autorem. Podle Talmudu knihu Job sepsal Mojžíš. Tento názor sdílel Jeroným, Órigenés i další církevní otcové. Podle církevního historika Eusebia byla kniha sepsána kolem roku 1800 před Kristem. Podle jiných církevních otců, například Řehoře z Nazianzu, nenapsal Mojžíš tuto knihu, ale autorem je Šalamoun. Stejně tak i Luther považoval za autora spisu Šalamouna. Adam Clarke byl názoru, že hypotéza o Šalamounově autorství je přesvědčivější než hypotéza o Mojžíšově autorství, neboť vidí řadu paralel mezi Přísllovími, jež jsou rovněž občas připisována Šalamounovi, a knihou Job. Adam Clarke rovněž považoval Šalamouna za autora knihy Kazatel a shledal řadu paralel mezi Jobem a Kazatelem. Někteří teologové jako Herder se domnívali, že knihu napsal dokonce sám Job. Herder také vyslovil domněnku, že knihu Job získal David po

⁴⁷ NOVOTNÝ A. *Biblický slovník* [online]. Praha: Kalich, 1956 - 1992 [cit. 2020-04-08]. Dostupné z: <http://biblickyslovník.pleva.info/#Odplata>

⁴⁸ DRÁPAL D. *Spor o Joba*, Praha: 2015, s. 9

⁴⁹ DILLARD R. B., TREMPER LONGMAN III. *Úvod do starého zákona*, Praha: 2003, s. 198

⁵⁰ Osobní poznámky z přednášek od doc. J. Beneše, Th. D. na Husitské teologické fakultě

⁵¹ DILLARD R. B., TREMPER LONGMAN III. *Úvod do starého zákona*, Praha: 2003, s. 198

⁵² Tamtéž s. 190

té, co dobyl Idumeu. David se prý ve svých pozdních spisech pokoušel Joba imitovat.⁵³

Dnes převládající názor badatelů zní, že kniha je výsledkem dlouhodobého procesu. Většina z nich se domnívá, že základ tvoří dialogy a starší lidové vyprávění bylo později rozděleno a použito jako rámeček. Někteří badatelé taky tvrdí, že Píseň o moudrosti a řeči Elíhúovy a Jahveho jsou pozdější dodatky. Nejsou však jednotní v tom, co je v knize původní látka a co dodatky. Pro nedostatek důkazu se zdá být nejmoudřejší otázku ohledně autorství a doby vzniku nechat nezodpovězenou.⁵⁴

1.2.3 Žánr

Jakým druhem je kniha Job? Tato otázka je obtížná, protože neexistuje nic, co by se této knize podobalo. Mnozí badatelé přesto poukazují na některé spisy, které se spíše jen vzdáleně knize Job podobají. Mezi tyto spisy patří například sumerský dokument, který se nazývá „Prvním Jobem“ nebo poetický monolog „Budu chválit pána moudrosti“ z roku cca 2200 let př. Kr. Pojednává o trpícím spravedlivém, jemuž se jeho přátelé posmívají. Obrací se na Boha Marduka, který se ho nakonec zastává. Dále poukazují na babylonský dokument „Dialog o lidské bídě“, který byl sepsán patrně roku 1000 př. Kr. Francis I. Andersen a mnozí další docházejí k závěru, že lze v těchto spisech nalézt pouze velmi vzdálené paralely ke knize Job. Pokud jde o knihu jako celek, nenacházíme ve starověké literatuře nic podobného a proto určit její žánr je velmi nesnadné.⁵⁵

Vzhledem k obsahu by se kniha dala nazvat teodiceou, ospravedlnění Božího jednání a konání ve světě. Jak může milující Bůh připustit, aby nevinný člověk trpěl? Dillard a Longman jsou ovšem toho názoru, že je-li to teodicea, pak klade otázku, aniž by poskytla očekávanou odpověď.⁵⁶

Avšak na meta-rovině by určitou odpověď kniha Job přinášet mohla. V tomto případě by odpověď na tuto otázku zněla, že člověk zkrátka nemůže porozumět Bohu a pochopit jeho záměry. Je to podobné co Frankl uvádí na příkladu opice. K vyvinutí séra proti dětské obrně byli opici podávány bolestivé injekce. Bude někdy schopna tato opice pochopit smysl svého utrpení?⁵⁷ Ze svého prostředí opice není schopna

⁵³ DRÁPAL D. *Spor o Joba*, Praha: 2015, s. 55-57

⁵⁴ DILLARD R. B., TREMPER LONGMAN III. *Úvod do starého zákona*, Praha: 2003, s. 190

⁵⁵ DRÁPAL D. *Spor o Joba*, Praha: 2015, s. 53-54

⁵⁶ DILLARD R. B., TREMPER LONGMAN III. *Úvod do starého zákona*, Praha: 2003, s. 196

⁵⁷ FRANKL V. E. *Člověk hledá smysl: úvod do logoterapie*, Praha: 1994, s. 76

pochopit úvahy člověka, který na ni provádí pokusy, neboť lidský svět ji není přístupný. Ze své dimenze do něj nepronikne.⁵⁸

Pro žánr knihy Job se též hodí označení „diskuze o moudrosti“. To vystihuje jak její formu, tak i obsah. V centru knihy se totiž kromě otázky utrpení nevinného, řeší i otázka zdroje moudrosti, různé strany v knize si moudrost nárokují pro sebe a zpochybňují ji u druhých. Až v samotném závěru Bůh promluví ze smršťe a zmíněnou otázku rozhodne. Bůh sám je zdrojem moudrosti a on také ji také rozděljuje, jak uzná za vhodné. Žádný člověk na ni tedy nemá legitimní nárok.⁵⁹

Nezřídkou bývá také kniha Job přiřazovaná k dramatu. Střídají se zde pozemské scény s nadpozemskými a čtenář se dozvídá něco z nebeského dění, o kterém pozemští aktéři dramatu nemají ani potuchy. Tak je čtenář vtažen do děje a postupně se dokonce stává jednou ze zúčastněných postav.⁶⁰

Nejen tedy autor a doba vzniku, ale ani žánr knihy nejde zcela přesně a jednoznačně určit.

1.2.4 Struktura

Knihy Job má sendvičovou strukturu. Úvod začíná v próze a uvádí zápletku (Jb1-2). Pokračuje rozhovory, které mají poetickou formu a končí závěrem psaným opět v próze. Začátek a konec příběhu se nazývá prozaický rámec. Nejvíce prostoru je věnováno Jobovým rozhovorům s jeho třemi přáteli (Jb 4-27). Jsou vedeny ve třech kolech, v nichž na Jobovu promluvu vždy reaguje jeden jeho přítel, Job odpovídá a následuje promluva druhého a pak třetího přítele. Ve třetím kole třetí přítel už mlčí. Na rozhovory navazují tři monology. První monolog je Jobův (Jb 29-31), po něm přichází monolog Elíhúa (Jb 32-38), který se v příběhu nečekaně zjevuje a jako poslední vystupuje s dlouhou promluvou Bůh (Jb 38-42,6). Po dvou reakcích Joba na Boží slova přichází závěr (Jb 43,7-17).⁶¹

1.2.5 Krátký obsah knihy

Knihy dostala název podle hlavní postavy příběhu. Po muži, který je nám na začátku představen jako zbožný, dobrý a dokonalý člověk. Jednoho dne předstoupili

⁵⁸ FRANKL V. E. *Psychologie a náboženství*, Brno: 2006, s. 50

⁵⁹ DILLARD R. B., TREMPER LONGMAN III. *Úvod do starého zákona*, Praha: 2003, s. 196-197

⁶⁰ BENEŠ J. *Nevystižitelný Bůh?*, Praha: 2010, s. 90 – 91

⁶¹ DILLARD R. B., TREMPER LONGMAN III. *Úvod do starého zákona*, Praha: 2003, s. 191 - 193

před Hospodina synové Boží, přišel mezi ně i satan. „*Hospodin se satana zeptal: Zdalipak sis všiml mého služebníka Jóba? Nemá na zemi sobě rovného.*“ (Jb 1,8a). „*Satan však Bohu odpověděl: Cožpak se bojí Boha bezdůvodně? Vždyť si ho ze všech stran ohradil, rovněž jeho dům a všechno co má. Dílu jeho rukou žehnáš a jeho stáda se na zemi rozmohla. Ale jen vztáhni ruku a zasáhni všechno co má, hned ti bude do očí zlořečit*“ (Jb 9-11). Bůh přijal satanovu výzvu. Dal satanovi moc nade vším, co Jobovi patří. Job vzápětí přichází o svůj dům, dobytek a všechny své děti. Job se ale přitom všem nijak neprohřešil. Satan, ale znovu Joba osočuje. „*Kůži za Kůži! Za sebe samého dá člověk všechno co má. Ale jen vztáhni ruku a dotkni se jeho kostí a jeho masa, hned ti bude do očí zlořečit.*“ (Jb 2, 4b-5). Hospodin dal satanovi moc nad Jobem, ale nesměl ho usmrtit. Jobovo celé tělo bylo pokryto vředy, které způsobovaly mučivou bolest. Jobova žena ho nabádala, aby Bohu zlořečil. Podle ní, už Bůh nemohl Jobovi udělat nic horšího.

Tři Jobovi přátelé ho přišli utěšit.⁶² Postupně probíhají tři kola diskuze, kde si Job stěžuje a jeho přátelé obhajují Boha. Rozhovor postupně eskaluje a vrcholí bouřlivým závěrem. Autor knihy nechává Joba využít jedné zásady biblického trestního práva. Je-li nějaký člověk obviněn ze zlého činu bez důkazu, může složit přísahu a odpřisáhnout svoji nevinu. Pokud to obviněný udělá, pak žalobce, v tomto případě Bůh, musí proti němu předložit důkaz nebo žalobu stáhnout. V dlouhé závěrečné řeči, která zahrnuje kapitoly 29 a 30 biblické knihy, Job přísahá svoji nevinu.⁶³ Po té poprvé v příběhu promlouvá Elíhů a pronáší dlouhý proslov. Po jeho dokončení se objevuje Bůh. Čekali bychom, že Bůh začne Jobovi vysvětlovat příčinu jeho neštěstí. On se ale vůbec nevyjadřuje k případu Joba, nezmiňuje jeho hříchy a ani nevysvětluje jeho utrpení. Ve smršti otázek jen naznačuje, že okolnosti, ve kterých se teď nachází, jsou jen pouhým zlomkem toho, nad čím on má svrchovanost a že svět spravovaný Bohem není Job ze své miniperspektivy schopen pochopit. Po Hospodinově řeči, třebaže příčinu a smysl utrpení z ní Job nepoznává, si Job uvědomuje svoji omezenost a poznává, že jeho nárok porozumět svému údělu byl pošetilý, neboť mu porozumět nejde.⁶⁴ V závěru příběhu Job dostává od Hospodina dvojnásobek všeho, co míval dříve.

⁶² KUSHNER H. S. *Když se zlé věci stávají dobrým lidem*, Praha: 2005, s. 42

⁶³ Tamtéž s. 44-45

⁶⁴ BENEŠ J. *Nevystižitelný Bůh?*, Praha: 2010, s. 103

1.3 Archetyp

Podle Junga kolektivní nevědomí reprezentuje paměť lidstva, ve které jsou uloženy instinkty, archetypy i další funkční elementy. Archetypy jsou dle něho preformované formy imaginace⁶⁵ a proto pojmem archetyp Jung rozuměl „praobrazy“ přicházející z nevědomí, zejména ve formě mytologických postav.⁶⁶ Archetypy předurčují určité typy zážitků, které strukturují do určitých obrazů a pocitů. Tyto zážitky se týkají důležitých životních témat a jsou symbolizovány, respektive personifikovány postavami mýtů a pohádek. Jsou to zážitky hluboce citově akcentované, které nelze nijak vyjádřit slovy, ale pouze obrazy, jež je symbolizují. V tomto smyslu se archetypy stávají symboly podstatných životních témat, podobné instinktům jako behaviorálním reakcím na důležité životní situace, které se týkají přežití člověka.

F. Seifert a R. Seifertová – Helwigová uvádějí: *„Pohnutkami k instinktivnímu jednání nejsou nikdy vědomé úmysly, motivy nebo přesvědčení ... instinkty a archetypy nejsou ničím, co by bylo možno získat osobní zkušeností, nejsou ničím naučeným a naučitelným. Předcházejí veškerou zkušenost, jsou původními předpoklady pro vše, co by mohlo být učiněno nebo prožito a tedy to, co z archetypů hovoří je lidsky žitý život.“*⁶⁷ Tito autoři dále uvádějí, že archetypy se mohou oživovat a aktivovat tehdy, když je zakoušen lidsky obecný osud. V okamžiku kdy člověk prochází zážitky, které v něm oslovují obecně lidskou povahu.⁶⁸

„Archetypů je tolik, kolik je typických životních situací.“ Pokaždé, když se v životě odehraje cokoli, co odpovídá archetypu, archetyp se sám zaktivizuje a nastoupí jako instinktivní reakce nutkání, aby se prosadil proti vůli i rozumu.⁶⁹ Můžeme tedy říci, že archetypy představují jakýsi daný vzorec reakcí člověka, na podměty z vnějšího světa i z vlastní duše.

Podle Junga se s tímto určitým vzorcem se všichni rodíme a právě tento vzorec dělá člověka člověkem. Přitom si ho ale neuvědomujeme, neboť všichni žijeme svými

⁶⁵ JUNG podle Nakonečný M. *Psýché: základy a záhady duševního života*, Praha: 2017, s. 121

⁶⁶ JUNG podle Říčan P. *Psychologie náboženství a spirituality*, Praha: 2007, s. 189

⁶⁷ SEIFERT F. a SEIFERTOVÁ-HELWIGOVÁ R. *Bilder und Urbilder, Erscheinungsformen des Archetypus*, München: 1965 podle Nakonečný M. *Psýché: základy a záhady duševního života*, Praha: 2017, s. 122-123

⁶⁸ SEIFERT F. a SEIFERTOVÁ-HELWIGOVÁ R. *Bilder und Urbilder, Erscheinungsformen des Archetypus*, München: 1965 podle Nakonečný M. *Psýché: základy a záhady duševního života*, Praha: 2017, s. 127

⁶⁹ JUNG C. G. *Výbor z díla II.*, Brno: 1997, s. 156 podle Říčan P. *Psychologie náboženství a spirituality*, Praha: 2007, s. 189 - 190

smysly a mimo sebe samé. Mohli bychom je objevit až tehdy, kdybychom se mohli podívat do sebe.⁷⁰

Tyto archetypy můžeme nalézt ve všech mytologiích, mystériích, pohádkách.⁷¹ Také v každé náboženské tradici můžeme najít mnoho archetypů a křesťanství není výjimkou. V Bibli nacházíme spousty různých archetypů a jedním z nich se budu dále v této práci podrobněji zabývat. Konkrétně zde budu rozebírat Joba, jako archetyp neboli jako instinktivně vrozený vzorec reagování na náročné zátěžové situace, který má každý z nás v sobě. Budu analyzovat Jobovu krizi, jako situaci, která může postihnout v kterýkoliv okamžik každého z nás.

2. Job

Na konci první kapitoly přicházejí k Jobovi poslové a podávají mu zprávu o ztrátě jeho dobytku, čeledě, oslů i o smrti všech dětí, které měl. To je situace nanejvýš bolestivá a těžká. Samotná smrt dítěte je pro mnohé těžké a složité překonat a Job v jednu chvíli ztrácí úplně vše, co měl. Na tuto situaci, každý člověk reaguje jinak, neboť reakce na tragédii v životě jedince, bývá zpravidla velmi individuální. Proto v této kapitole nejprve rozeberu obecně reakci a svépomoc člověka v náročné životní situaci a až poté se konkrétně zaměřím na postavu Joba a jeho vypořádání se se situací. Ve druhé části se budu zabývat propojeností krize s tělem, kde budu konkrétně vycházet z druhé kapitoly knihy Job verše 7-8.

2.1 Obranné mechanismy

Krize pro každého představuje nejen významnou „prověrku“ vlastních adaptačních možností, ale často také „prověrku“ adaptačních možností jeho přirozeného okolí, které zahrnuje rodinu a nejbližší příbuzné a známé. V tomto ohledu hovoříme o neformální pomoci v krizi. Neformální pomoc v krizi zahrnuje svépomoc a vzájemnou pomoc.⁷² Caplan považuje svépomoc za jednu ze stěžejních strategií, jak zvládnout náročnou životní situaci.⁷³

Pokud mluvíme o svépomoci, tak hovoříme především o funkci tzv. obranných mechanismů. Obranné mechanismy jsou stabilní dispozice jedince, kterými reaguje

⁷⁰ JUNG C. G., McGUIRE W. J., R.F.C. HULL *Rozhovory s C. G. Jungem* s. 163-164

⁷¹ ŘÍČAN P. *Psychologie náboženství a spirituality*, Praha: 2007 s. 190

⁷² ŠPATENKOVÁ N. a kol. *Krize: Psychologický a sociologický fenomén*, Praha: 2004, s. 35

⁷³ CAPLAN podle VODÁČKOVÁ D. a kol. *Krizová intervence: [krize v životě člověka: formy krizové pomoci a služeb]*, Praha: 2002, s. 46

určitým způsobem na náročné životní situace.⁷⁴ Tyto mechanismy bývají také označovány jako „životu prospěšné iluze“, které chrání rovnováhu nitra člověka.⁷⁵ Ján Praško obranným mechanismům připisuje dva charakteristické znaky: operují nevědomě a překrucují či zkreslují realitu.⁷⁶ Mezi obranné mechanismy řadíme: **Útok**, který je častou reakcí na náročnou situaci. Jedná se o velmi rozmanité formy od verbální agrese přes výhrůžnou mimiku a gestikulaci až po fyzický útok. Útok pak může být veden přímo na zdroj ohrožení nebo na nějaký náhradní objekt. **Suprese** je vědomé potlačení toho, co se stalo. Jedinec si je vědom proběhlé události, ale úmyslně vzpomínky na traumatickou událost odsunuje. Paradoxně však tento mechanismus vede k tomu, že se vzpomínkami zaobírá častěji, než kdyby jim dal volný průběh. **Únik** z neúnosné reality může být faktický, symbolický, fantazijní, únik do nemoci, alkoholu či drog nebo také únik ze života. **Represe** je vytěsnění, co se děje ve skutečnosti, z vědomí do nevědomí. Například znásilněná žena si nedokáže vybavit akt vlastního znásilnění. **Projekce** je přisuzování vlastní chyby jiným lidem. **Popírání**, které je charakteristické odmítnutím reality. **Inverze** představuje „převrácené chování“. Jedinec se chová přesně opačně než bychom čekali. **Sebeobviňování** je hledání příčiny situace pouze v sebe sama. **Racionalizace** je pokus o zdánlivě logické objasnění chování, které by za jiných okolností jedinec označil jako „nerozumné.“⁷⁷

2.2 Copingové strategie

Zvládání těžkých životních situacích je v odborné literatuře popisováno anglickým termínem coping. Toto slovo se buď do češtiny vůbec nepřekládá – copingové strategie, nebo se opisuje jako zvládání – zvládací strategie. Zvládací strategie na rozdíl od obranných mechanismů, které skutečnost falzifikují, realitu respektují.⁷⁸ Lazarus a Folkmanová vymezují coping jako behaviorální, kognitivní nebo sociální reakce člověka, jejímž cílem je regulace vnitřních nebo vnějších tlaků pramenících z interakce jedince s prostředím.⁷⁹

⁷⁴ ŠPATENKOVÁ N. a kol. *Krize: Psychologický a sociologický fenomén*, Praha: 2004, s. 35

⁷⁵ BAŠTECKÁ B. a kol. *Terénní krizová práce: psychosociální intervenční týmy*, Praha: 2005, s. 81

⁷⁶ PRAŠKO J. *Úzkostné poruchy: klasifikace, diagnostika a léčba*, Praha: 2005, s. 26

⁷⁷ ŠPATENKOVÁ N. a kol. *Krize: Psychologický a sociologický fenomén*, Praha: 2004, s. 35 - 36

⁷⁸ Tamtéž s. 36

⁷⁹ LAZARUS a FOLKMANOVÁ podle Špatenková N. a kol. *Krize: Psychologický a sociologický fenomén*, Praha: 2004, s. 36

Volba copingové strategie závisí na subjektivním zhodnocení události i na předcházejících zkušenostech jedince.⁸⁰ „Zvládat se člověk učí zvládáním.“ Každá situace, kterou člověk projde, ho vybaví informací o tom, jaká strategie uspěla a co lze příště použít. Narazí-li na situaci, ve které požadavky prostředí jeho dosavadní způsoby, jak zvládat zátěž, nestačí, nastává krize. Člověk v krizi se obvykle pokouší se situací vyrovnat pokusem a omylem. V různých situacích každému pomáhá něco jiného.⁸¹

Caplan rozděluje strategie vyrovnávání se s krizí na efektivní a neefektivní. Mezi efektivní strategie zařazuje aktivní přístup k realitě, hledání informací, ventilování pozitivních i negativních emocí, hledání pomoci u jiných osob, ochotu změnit sebe samého, rozdělení problémové situace na jednotlivé části a jejich postupné řešení, aktivní vyrovnání se s emocemi a problémy a jejich akceptování v případě, že není možné je jakýmkoli způsobem změnit, základy důvěry k jiným lidem a sebedůvěry, naděje, že je možné krizi překonat.

Mezi neefektivní strategie řadí odmítání připustit si problém, selektivní uvažování, pasivita, výbuchy intenzivních emocí a neschopnost sebeovládání, potlačování a vytěšňování negativních emocí, nehledání pomoci u druhých a její neakceptování v případě, že je nabízena, pocity sevření a její stereotypní reakce na ně.⁸²

Hodgkinson a Stewart ze zkušeností s komunitami v zátěži odvodili šestici hlavních copingových strategií.

1. Vyjadřování a sdílení pocitů
2. Opírání se o společenství a svoji roli v něm
3. Odvádění pozornosti jinam prostřednictvím denních snů a fantazijních představ
4. Setřesení zátěže pomocí tělesné činnosti
5. Zaměření se na získání informací a řešení
6. Upnutí se na vlastní přesvědčení a víru⁸³

⁸⁰ ŠPATENKOVÁ N. a kol. *Krize: Psychologický a sociologický fenomén*, Praha: 2004, s. 36

⁸¹ BAŠTECKÁ B. a kol. *Terénní krizová práce: psychosociální intervenční týmy*, Praha: 2005, s. 82

⁸² CAPLAN podle ŠPATENKOVÁ N. a kol. *Krize: Psychologický a sociologický fenomén*, Praha: 2004, s. 37

⁸³ HODGKINSON P. E. a STEWART M. *Coping with Catastrophe*, 1998 podle BAŠTECKÁ B. a kol. *Terénní krizová práce: psychosociální intervenční týmy*, Praha: 2005, s. 82

2.3 Job a Bůh

Irvin Yalom ve své knížce existenciální psychoterapie ukazuje dva radikálně odlišné obranné mechanismy, jak se člověk vyrovnává s úzkostí a náročnou životní situací. Mezi takové přístupy patří víra ve vlastní výlučnost a vkládání naděje do existence absolutního zachránce. Člověk v úzkosti usiluje buď o splynutí, nebo odloučení, o zanožení dovnitř nebo o vynoření ven. Buď hledá bezpečí ve splynutí s jinou silou, nebo potvrzuje svoji nezávislost tím, že „*vynikne nad přírodou*“.

Jak víra v absolutního zachránce, tak i víra ve vlastní jedinečnost může být vysoce adaptivní. Nicméně obě víry mohou být přetíženy do takové míry, kdy se adaptace hroutí, na povrch se dostává úzkost a člověk se uchyluje k extrémnímu řešení na svou ochranu. Objevuje se psychopatologie ve formě obranného útěku či obranného zhroucení.⁸⁴

Pokud se podíváme na příběh Joba, můžeme u něj zcela zřetelně nalézt známky druhého obranného mechanismu, víru v Boha. I přes rány, kterého zasáhly, nevzdal se víry v Hospodina. Naopak obrátil k němu veškerou svoji naději a ospravedlnil si tím těžkosti, které ho potkaly. „*Z života své matky jsem vyšel nahý, nahý se tam vrátím. Hospodin dal, Hospodin vzal; jméno Hospodinovo buď požehnáno.*“ (Jb 1, 21) O kapitulu dále Job odpovídá své ženě: „*To máme od Hospodina přijímat jenom dobro, zatím co zlé přijímat nebudeme?*“ (Jb 2, 10b). Víra v Boha se stala v tuto chvíli pro Joba stěžejní. Víra je obranný mechanismus, který je lidstvem používán po tisíciletí. Je jisté, že lidstvo už od počátku dějin lpí na víře v osobního Boha. V osobu jež je věčně milující, děsivá, podplatitelná, krutá, avšak v osobu, která je stále zde. Ontogeneze opakuje fylogenezi v tělesném i sociálním vývoji každého jedince. V žádném jiném sociálním atributu není tato skutečnost zřetelněji patrná než v existenci osobního všemocného přímluvce. Masserman tuto mystickou postavu charakterizuje jako „*všemocného sluhu.*“ Fromm zase jako „*kouzelného pomocníka.*“

Yalom ukazuje, že jak tato víra, tak i víra ve vlastní výlučnost má své kořeny v událostech na začátku života a krize nevyvolá nové obrany⁸⁵, ale pouze co nejmarkantněji zvýrazňuje povahu a meze jejich stávající způsob bytí.⁸⁶ Obrací-li se tedy Job na Boha, aby svoji situaci zvládl a překonal, dělá tak podle Yaloma na základě svého přesvědčení a víry, kterou měl dávno před začátkem svého utrpení. Což je věc,

⁸⁴ YALOM I. Existenciální psychoterapie, Praha: 2006, s. 125 - 126

⁸⁵ Tamtéž s. 138

⁸⁶ Tamtéž s. 125

kteřá pro čtenáře knihy Job není neznámá, protože tuto informaci nacházíme hned v první kapitole před začátkem Jobova utrpení. Například v úvodním verši je Job popsán jako muž bezúhonný, který se bojí Boha⁸⁷. U Yaloma je ale nutné brát v potaz jeho ateistický pohled. Boha bere jen jako obranný mechanismus v mysli člověka.

Trochu odlišný pohled potom můžeme vidět například u Remeše. Ten říká, že Bůh může figurovat v naší mysli ve dvou základních rolích, nejen jako „Magický pomocník“, ale také jako „Dárce smyslu“. Z Boha se magický pomocník stává tehdy, zaujme-li člověk roli poraženého. Tímto postojem se dostává do komunikační strategie, která se nazývá dramatický trojúhelník. Tento trojúhelník je tvořen třemi vzájemně podmiňujícími se rolemi: Zachránce, Oběť a Perzekutor. Člověk obvykle nesetrvává jen v jedné roli, ale tyto role v průběhu mění. Pokud se člověk cítí, jako oběť může mít tendenci upnout se na Boha jako na zachránce, aby ho Bůh zachránil. Nestane-li se tak, začne se buď zlobit na bývalého zachránce, obětí se tak stává Bůh a člověk se dostává do role perzekutora, nebo člověk svoji agresivitu obrátí proti sobě a učiní ze sebe oběť jak zlého světa, tak i oběť všemohoucího Boha. Boha si tak předefinuje jako přísného soudce, který ho po právu trestá.⁸⁸ Víra v „Mocného ochránce“ představuje fylogeneticky i ontogeneticky původní způsob, jak se vyrovnat s vědomím existence zla, smrti i vlastní konečnosti. Tento typ víry pochází z našeho dětství. Z doby kdy jsme byly přesvědčeni, že naši rodiče jsou všemohoucí a touží nám uspokojit všechny naše potřeby.⁸⁹

Tento „Magický pomocník“ má i zdravější paralelu a to v „Dárci smyslu“. Pokud člověk vnímá Boha jako „Dárce smyslu“, Bůh pro něho již není pouze magickým zachránce, který plní zadané úkoly od člověka, ale je autonomní silou, která člověka posiluje a dává mu sílu snášet utrpení. Tento způsob zacházení s Bohem se pro život jeví jako mnohem užitečnější.⁹⁰ A právě tento obraz Boha můžeme zřejmě pozorovat u Joba. Jobův Bůh zachraňuje, ale jiným intrapsychickým mechanismem než „Magický pomocník“. U Joba můžeme vidět Boha jako univerzálního „Dárce smyslu“, tedy dárce úkolu, ke kterému je člověk povolán a který tak tvoří základ pro životní naplnění člověka. Tento obraz Boha předkládá existenci smyslu, ve všem co se děje a tím

⁸⁷ „Byl muž v zemi Úsu jménem Jób, byl to muž bezúhonný a přímý, bál se Boha a vystříhal se zlého“ (Jb 1,1)
Další poznámky o Jobově víře můžeme nalézt například v Jb 1, 5 nebo 1,8

⁸⁸ REMEŠ P., Halamová A. *Nahá žena na střeše: Bible a psychoterapie*, Pompei: 2013, s. 130

⁸⁹ REMEŠ P. *Theodecia a mentální reprezentace Boha* [online]. [cit. 2020-04-23]. Dostupné z: <http://www.hagioterapie.cz/?p=729>

⁹⁰ REMEŠ P., Halamová A. *Nahá žena na střeše: Bible a psychoterapie*, Pompei: 2013, s. 130-131

současně budí i nejmocnější intrapsychické síly, které se člověku dávají k dispozici jako pomoc pro překonání utrpení, bolesti i životních ztrát. Pro tento obraz Boha také platí, že čím větší utrpení přináší reálný život, tím větší tendenci se má tento obraz v mysli člověka zpevňovat.⁹¹

2.4 Job a nemoc

„A satan odešel od Hospodina a ranil Jóba od hlavy až k patě ošklivými vředy. Jób vzal střep, aby se mohl škrábat, a posadil se do popela“ (Jb 2, 7-8) V této podkapitole se budu zabývat vztahem mezi krizí a reakcí těla na krizi. Čtenář knihy Job ze svého úhlu vidí, kdo může za Jobovu nemoc a jeho trápení. Ovšem to se netýká postav účinkujících v ději této knihy. Job ani jeho žena či přátelé nevidí nic z nadpozemských scén, které jsou v knize popisovány. Tímto pohledem se budu v této podkapitole dívat na utrpení Joba, z pohledu jeho ženy, přátel i Elíhúa. Protože právě to je pohled, který můžeme vidět, pokud se ocitne někdo z našeho okolí nebo my sami v krizi. Zaměřím se konkrétní na verš, kterým jsem tuto podkapitolu uvedla. Budu se zabývat Jobovou nemocí, protože i v našem „reálném životě“ se krize, způsobenou ztrátou někoho nám blízkého, projevuje nejenom na našich emocích, ale i na chování, kognitivních procesech či fyzickém tělem.

2.4.1 Projevy krize

Ztráta je náročná životní situace. Význam, který je rozhodující pro prožívání události jako životní ztráty má emocionální vazba jedince k zesnulému člověku. Přirozenou a normální reakcí na každou uvědomovanou ztrátu je zármutek, respektive truchlení. Proces truchlení představuje určitý způsob zpracování a vyrovnání se z touto ztrátou. Čím byla vazba na ztraceného člověka silnější, tím intenzivnější a delší jsou projevy truchlení. Zármutek se pak projevuje na emocionální a kognitivní úrovni, ale manifestuje se též v chování a na úrovni tělesných projevů.

Na emocionální úrovni zármutek působí jako záplava lidských emocí, které člověk prožívá s každou velkou ztrátou a změnou ve svém životě. Dominantní pocity v člověku jsou smutek, žal, pocity viny, úzkost a strach, pocity beznaděje, bezmoci a apod.

⁹¹ REMEŠ P. *Theodecia a mentální reprezentace Boha* [online]. [cit. 2020-04-23]. Dostupné z: <http://www.hagioterapie.cz/?p=729>

Na kognitivní úrovni se zármutek projevuje tím, že člověk jím zasažený může být zmatený, dezorientovaný, nedůvěřivý, mít poruchy koncentrace, halucinace nebo se může obsedantně zabývat vzpomínkami na ztracený objekt.

V chování a jednání se zármutek projevuje pláčem, poruchami spánku, změna stravovacích návyků nebo únikovými reakcemi jako je užívání alkoholu a drog, denní snění, náboženské zanícení, ale také např. únik do nemoci nebo suicidální tendencí.

Na tělesné úrovni zármutek často provází tělesný dyskomfort, který na rozdíl od některých projevů smutku pocítujeme velmi často.⁹²

2.4.2 Krize a tělo

Naše tělo reaguje na vše, co prožíváme. Tělo má paměť a projevuje se tím, že emočně obsazená vzpomínka vyvolá v těle odezvu. V krizi dochází často k neúměrnému zatížení a to včetně k zatížení našeho těla. Reakce těla na tuto zátěž a nejistotu může mít řadu podob. Často se jedná o pocit ztráty dobrého zdraví a o pocit změněné tělesné celistvosti. Typickými reakcemi těla na krizi jsou pocity bolesti, napětí a změny ve schopnosti cítit něco v nejrůznějších částech těla. V krizi také často dochází k omezení fyziologických procesů. Může dojít k poruchám dechu a to z důvodu prožívání takové úzkosti, při které se člověk doslova dusí.

Také narušení tělesného schématu není nic neobvyklého. Odpovědí těla na extrémní zátěž může být neschopnost stát pevně na vlastních nohou. To se projevuje např. v poruchách stability. Člověk zasažený úzkostí se může potácet nebo padat. Realitu může člověk a tím pádem tělo také prožívat fragmentárně, neúplně, jako by nebyl celý. Další reakcí může být také ztuhlost, únava, necitlivost či přehnaná citlivost, vegetativní obtíže, bolesti hlavy atd. V těchto situacích též v těle nemůže proudit plně energie a tak v určitých částech těla může být její přebytek a v jiných zase nedostatek. Mnohdy se stává, že prvním indikátorem krize, je právě tělo a pocity přicházejí za tělesným prožíváním až opožděně.⁹³

⁹² ŠPATENKOVÁ N. *Krizová intervence pro praxi*, Praha: 2004, s. 55; Oproti původnímu textu jsem termín smutek zaměnila za zármutek, neboť v původním textu nebyl použit ve správném významu. Zármutek je směsice různých emocí (beznaděj, žal, smutek, naděje,...), které patří k procesu truchlení. Naproti tomu smutek je pouhá dílčí emoce související se zármutkem.

⁹³ VODÁČKOVÁ D. a kol. *Krizová intervence: [krize v životě člověka: formy krizové pomoci a služeb]*, Praha: 2002, s. 42

2.4.3 Podíl nedořešené krize na vzniku nemoci

V krizi se nedá zůstat věčně. Energie, která se v krizi uvolnila, aby se člověk dokázal s krizí vyrovnat, se vyčerpává. Nemizí, ale proměňuje se. Pokud tedy v krizi nedošlo k nalezení řešení nebo nedošlo k posunu či transformaci, přichází ke slovu nějaké náhradní řešení. Náhradním řešením může být vše, co pomáhá necítit. Pokud se během krize nenajde východisko a podpora stav se přesto stabilizuje, alespoň zdánlivě. Ve skutečnosti se však uvnitř něco zapouzdřilo, aby se to v určité chvíli a podmínkách zase v pozmeněné podobě objevilo. Za určitých podmínek a okolností se staré neřešené problémy mohou proměnit do podoby psychického či somatického onemocnění. Nelze přesně říci čím to je, že se v takových situacích objeví u někoho tělesné nebo duševní onemocnění. Zde totiž nelze použít vysvětlení příčina-následek. Nemoc, ať už tělesná či duševní je vždy výsledkem složitějších vzájemně se ovlivňujících souvislostí. Staré krize, řešené náhradním způsobem, však vytvářejí určitý druh podloží eventuálního onemocnění v budoucnosti.⁹⁴

Job, jak jsme si ukázali výše, se snaží nejprve se situací vyrovnat sám s pomocí své víry v Boha. Odmítá danou situaci vidět jako něco zlého a neobvyklého. Dělá jako by se nic nepřírozeného nestalo. Avšak jak ukáže konec druhé a celá třetí kapitola, způsobem, který Job zvolil, dokázal svůj smutek potlačit. Nedokázal však obtížnou situaci překonat a z pohledu jeho ženy, která neví nic o sázce mezi satanem a Bohem, se může jevit, že Jobova nemoc může mít přímou návaznost na vzniklou situaci, kterou Job prochází.

⁹⁴ Tamtéž s. 43

3. Smysl utrpení

„Neexistuje žádná situace, kterou by člověk nemohl zušlechtit tím, co dělá, nebo jak ji snáší.“

Johann Wolfgang von Goethe

Po první reakci, kdy Job odmítá vidět nastalou situaci jako něco zvláštního, nepřirozeného, přichází ve třetí kapitole po sedmidenním mlčení Jobův výkřik. *„Místo abych pojedl, jen vzdychám, nářek ze mne tryská jako voda; čeho jsem se tolik strachoval, to mě postihlo, dolehlo na mě to, čeho jsem se lekal. Nepoznal jsem klidu ani míru – a přišla bouře“* (Jb 3, 24-26). Stav Joba je zde stavem člověka, který ztratil motivaci, který už nenachází důvody, aby v zápasu odolával.⁹⁵

Pomysleme na všechny lidi prožívající v určitých obdobích života řadu neštěstí a pohrom všeho druhu, která se hromadí jedno k druhému. Jaký smysl má život plný nouze? I každý z nás se může ocitnout v situaci, ve které se se ocitl Job a Jobův křik se snadno může stát naším křikem.⁹⁶ Zkouška existuje a existuje pro všechny. A tázání se po smyslu svého života a svého utrpení v něm, nenacházíme jen v příběhu Joba, ale otázky typu „jaký má život smysl“, „proč musím trpět zrovna já“, si položil někdy ve svém životě snad každý z nás.

V této kapitole se budu zabývat otázkou po smyslu utrpení. Co může utrpení člověku dát, kromě bolesti? Dá se na něm najít vůbec něco pozitivního? Přičemž zde budu vycházet z V. E. Frankla a jeho Logoterapie.

3.1 Logoterapie

Logoterapii bývá označovaná, vedle psychoanalýzy a individuální psychologie, jako třetí vídeňský směr. Vychází z teze, že lidskou základní potřebou je „vůle ke smyslu“. Tento předpoklad odděluje logoterapii, jak od psychoanalýzy, která za základní princip považuje „vůli ke slasti“, tak od individuální psychologie, která se opírá o koncept „vůle k moci“.⁹⁷ Snaha najít smysl vlastního života, je podle

⁹⁵ MARTINY C. M. *Vytrvali jste v mých zkouškách: úvahy o Jobovi*, Brno: 1994, s. 40

⁹⁶ Tamtéž, s. 36

⁹⁷ NAVRÁTIL P. *Teorie a metody sociální práce*, Brno: 2001, s. 61

logoterapie prvořadou motivační silou každého člověka.⁹⁸ I když Frankl vymezuje logoterapii vůči psychoanalýze a individuální psychologie, neznámá to, že by tyto formy psychoterapie odmítal. Spíše hledá, jak je lze doplnit.⁹⁹

Podle Popielskiho je Logoterapie jedním z nejvýznamnějších pokroků v oboru psychoterapie, neboť staví do středu své motivační teorie a do popředí své praxe orientaci ke smyslu, nebo jak říká Frankl vůči ke smyslu.¹⁰⁰ Logos v souvislosti s logoterapií značí „slovo“, „duchovno“¹⁰¹ i „mysl“. Jde zde tedy o pomoc slovem při hledání a nalézání smyslu v životní situaci jedince. Charakteristickým prvkem logoterapie je oddělení osudových faktorů od osvobozeného postoje a jednání. Logoterapie se snaží o probuzení motivace jedince, aby on sám našel způsob, jak může přispět něčím pozitivním do své situace. Snaží se v člověku probudit vědomí své svobody a odpovědnosti.¹⁰² „Být člověkem“ totiž znamená dle Frankla „být odpovědným“¹⁰³ a „být vědomým“.¹⁰⁴

Logoterapie je jako cesta, která trpícího vede k nalezení smyslu. Tento smysl je skryt v situaci jedince i v něm samém. Středem logoterapeutického pohledu je trpící člověk hledající pomoc.¹⁰⁵

3.2 O smyslu života

„Kdo pocítuje život jako bezesmyslný, ten je nejen nešťastný, ale sotva schop žít.“

Albert Einstein

Nejčastější období tázání se po otázce života je období puberty. Tedy v období, kdy se otevírá substancionální problematika lidského bytí duchovně bojujícímu a duchovně

⁹⁸ YALOM I. D. *Existenciální psychoterapie*, Praha: 2006, s. 449

⁹⁹ NAVRÁTIL P. *Teorie a metody sociální práce*, Brno: 2001, s. 82

¹⁰⁰ LUKASOVÁ E. *I tvoje utrpení má smysl: Logoterapeutická útěcha v krizi*, Brno: 2006, s. 7

¹⁰¹ I když logoterapie náboženství považuje za velmi důležitou instituci, nemá znamenat náhradu náboženství ani být chápána jako náboženství. Je určena pro věřící i nevěřící a terapeut ji může praktikovat bez ohledu na svůj světový názor. (Navrátil P. *Teorie a metody sociální práce*, Brno: 2001, s. 83)

¹⁰² NAVRÁTIL P. *Teorie a metody sociální práce*, Brno: 2001, s. 84

¹⁰³ V logoterapii je lidské bytí chápáno jako odpovědné za naplnění vlastního smyslu. Otázka vůči čemu nebo vůči komu je tato odpovědnost, zůstává v logoterapii nezodpovězena a interpretace klienta. Odpovědi jsou různé. Někdo se cítí být odpovědný vůči Bohu a svědomí, jiný vůči společnosti a lidstvu. (Navrátil P. *Teorie a metody sociální práce*, Brno: 2001, s. 83)

¹⁰⁴ FRANKL V. E. *Lékařská péče o duši*, Brno: 1996 podle NAVRÁTIL P. *Teorie a metody sociální práce*, Brno: 2001, s. 82

¹⁰⁵ NAVRÁTIL P. *Teorie a metody sociální práce*, Brno: 2001, s. 62

zrajičímu člověku. Tato otázka se u člověk rozvíjí nejen v tomto období dospívání, ale může se objevit také v souvislosti s tragédií nebo nějakým otřesným zážitkem.¹⁰⁶

„*Jaký je smysl mého života?*“ To je otázka dotýkající se toho, co někteří filozofové nazvali „pozemským smyslem“. Tento pozemský smysl zahrnuje účel. Ten, kdo pociťuje smysluplnost života, vnímá život jako by měl nějaký účel, který lze naplnit. Cítí, že v životě existuje nějaký prvořadý cíl nebo cíle, o něž lze usilovat.¹⁰⁷ Otázku po smyslu lidského života, ať už je vyslovena, nebo zůstává nevyslovena, Frankl považuje za otázku specificky lidskou.¹⁰⁸ A proto odmítá Freudovou tezi, že pochybnosti o smyslu života jsou projevem něčeho chorobného.¹⁰⁹ Považuje to spíše za specifický výraz lidského bytí. Neboť výhradně jen člověk je vyhrazeno prožívat svou existenci jako problematickou a jen on může zakusit celou problematičnost svého bytí.¹¹⁰ Frankl vidí v hledání a naplňování smyslu nepostradatelný atribut spokojeného života.¹¹¹ „*Ve skutečnosti může člověk přežít pouze tehdy, když žije pro něco*“.¹¹²

Život nám v každém okamžiku přichystává úkoly. Podle toho, jak se naše situace v životě mění, mění se nám také úkoly. Taktéž těžkosti, které nás potkají, mají charakter úkolu a zvyšují smysl naší existence. A dle Frankla každý úkol, který nám uložil život, je zvládnutelný. Pokud člověk nenalézá smysl ve svém životě, může podlehnout představě, že ho nalezne v opojení. Takové hledání však v sobě ukrývá velké riziko. To, že mu skutečný smysl nakonec unikne.¹¹³

3.3 O smyslu utrpení

Ne vždy je snadné najít situaci nějaký smysl. Existují beznadějně situace, plné utrpení a bolesti, kde se jen obtížně hledá východisko, o které by stálo usilovat. Avšak i v těchto situacích existují možnosti volby postoje, který zasažený jedinec k dané

¹⁰⁶ FRANKL V. E. *Lékařská péče o duši: základy logoterapie a existenciální analýzy*, Brno: 1996, s. 44-45

¹⁰⁷ YALOM I. D. *Existenciální psychoterapie*, Praha: 2006, s. 428

¹⁰⁸ FRANKL V. E. *Lékařská péče o duši: základy logoterapie a existenciální analýzy*, Brno: 1996, s. 43

¹⁰⁹ FRANKL V. E. *Lékařská péče o duši*, Brno: 1996 podle NAVRÁTIL P. *Teorie a metody sociální práce*, Brno: 2001, s. 68

¹¹⁰ FRANKL V. E. *Lékařská péče o duši: základy logoterapie a existenciální analýzy*, Brno: 1996, s. 43

¹¹¹ FRANKL V. E. *Vůle ke smyslu*, Brno: 1997 podle NAVRÁTIL P. *Teorie a metody sociální práce*, Brno: 2001, s. 69

¹¹² FRANKL V. E. *Vůle ke smyslu: vybrané přednášky o logoterapii*, Brno: 1994, s. 21

¹¹³ FRANKL V. E. *Vůle ke smyslu*, Brno: 1997 podle NAVRÁTIL P. *Teorie a metody sociální práce*, Brno: 2001, s. 69

situaci zaujme.¹¹⁴ V této souvislosti Frankl mluví o realizaci speciálních hodnot postoje.¹¹⁵

Každý člověk má nějaký smysl, který může naplnit jen on sám. Nikdo jiný to za něj udělat nemůže. Tento jedinečný smysl pak spadá vždy do jedné ze tří kategorií hodnot: hodnoty tvůrčí, zážitkové hodnoty a hodnoty postoje.¹¹⁶

Hodnoty tvůrčí se nejvíce realizují prací. Charakterizovat je lze zejména takovými aktivitami, které přetvářejí vnější svět. Obvykle se tyto hodnoty uskutečňují v povolání. Práce se může stát pro člověka oblastí, v níž se jedinečnost jedince setkává s pospolitostí, a tak nabývá smyslu a hodnoty. Pokud povolání nepřináší pocit naplnění je problém v člověku, v jeho postoji. Podstatné totiž není to, co člověk dělá, ale jak to dělá. Vždy jde o postoj, který člověk vůči pracovním aktivitám zaujímá.

Zážitkové hodnoty se realizují v přijímání vnějšího světa. Sem spadají například prožitky spojené s vnímáním uměním a přírody.¹¹⁷ Plnost smyslu, kterou mohou dát tyto hodnoty člověku, by se neměla podceňovat. Neboť i když často se jedná jen o jediný okamžik, lze měřit na velikosti tohoto okamžiku i velikost života. V životě a o jeho smysluplnosti rozhodují vrcholné body a i jediný okamžik může dát zpětně smysl celému životu.¹¹⁸

Hodnoty tvůrčí jsou uskutečňovány činností, zážitkové hodnoty jsou realizovány pasivním přijímáním světa do Já. Třetí kategorie hodnot, hodnoty postojové, jsou realizovány tam, kde je něco nezměnitelného, něco osudového přijímáno jako takové. Hodnoty postoje se tedy uskutečňují všude tam, kde člověk musí přijmout něco osudově daného. V okamžiku, kdy jedinec tyto věci bere na sebe, vzniká nesmírné množství hodnotových možností.¹¹⁹ Frankl zdůrazňuje, že lidský život se může naplnit nejen v radosti, nýbrž dokonce také v utrpení. Utrpení není bezsmyslné a bezvýznamné. Náš život se nestává smysluplným na základě toho, zda prožíváme pocity příjemné a tak ani absence těchto pocitů nemůže smysl životu vzít.¹²⁰

¹¹⁴ LUKASOVÁ E. *I tvoje utrpení má smysl: logoterapeutická útěcha v krizi*, Brno: 2006, s. 17

¹¹⁵ FRANKL podle LUKASOVÁ E. *I tvoje utrpení má smysl: logoterapeutická útěcha v krizi*, Brno: 2006, s. 17

¹¹⁶ FRANKL podle YALOM I. D. *Existenciální psychoterapie*, Praha: 2006, s. 450

¹¹⁷ NAVRÁTIL P. *Teorie a metody sociální práce*, Brno 2001, s. 73

¹¹⁸ FRANKL V. E. *Lékařská péče o duši: základy logoterapie a existenciální analýzy*, Brno 1996, s. 61- 62

¹¹⁹ Tamtéž, s. 107

¹²⁰ FRANKL V. E. *Lékařská péče o duši*, Brno: 1996 podle NAVRÁTIL P. *Teorie a metody sociální práce*, Brno 2001, s. 76-77

„Trpíme něčím, protože to nemůžeme strpět.“ Vypořádání se s něčím, co je osudově dáno, je poslední úkol a vlastní cíl utrpení. Trpíme-li nějakou věcí, tak se od ní odvracíme a vytváříme určitou distanci mezi touto věcí a naší osobou. Pokud trpíme nějakým stavem, který nemá být, nacházíme se v napětí mezi tím, co fakticky je a tím co má být. Vlastní realitu člověk hodnotí vzhledem k ideálnosti a fakt, že si jedinec vůbec uvědomil hodnoty, které zůstaly neuskutečněny, implikuje již jistou hodnotu v tomto člověku samém.¹²¹ Utrpení je tedy podle Frankla plodné v tom, že vytváří napětí mezi tím, co je a co být má. Například truchlení pozůstalého se musí jevit z hlediska „zdravého“ rozumu jako neúčinné. Trápit se přece něčím, co je nenávratně pryč, je zbytečné. Pro vnitřní historii člověka však truchlení, lítost a smutek má velký a nesmazatelný význam.¹²²

Jak v biologické rovině, tak i v duševní a duchovní rovině je bolest smysluplným strážcem. Utrpení člověka chrání před apatií, umrtvující duševní strnulostí. Pomáhá nám zůstat duševně naživu. V utrpení dle Frankla dokonce zrajeme a rosteme. Lítost má smysl a moc vnější dění ve vnitřní historii člověka anulovat. Zármutek má moc způsobit, aby minulé nějak přetrvalo. Obojí nám tedy koordinuje naši minulost.¹²³ Člověk, který se snaží neštěstí vyhnout rozptýlením nebo otupěním bolesti, neodstraňuje příčinu, ale pouze se zbavuje následků neštěstí, odstraňuje stav nelibosti. Otupěním a rozptýlením člověk utíká před skutečností, hraje si na její neexistenci.¹²⁴ Smrt ovšem nebude anulována tím, že bude zahrnuta do nevědomí. Utrpení a strast patří podle Frankla k smysluplnému životu stejně jako osud a smrt. Toto všechno se od života nedá nikterak odloučit, aniž by se současně neporušil jeho smysl. „*Teprve pod údery kladiva osudu, v bílém žáru utrpení z něho nabývá život formy a tváře.*“

Teprve v okamžiku, kdy už člověk nemá žádné možnosti realizovat tvůrčí hodnoty, až tehdy není-li schopen osud utvářet, pak mohou být realizovány postojové hodnoty. Teprve v tomto okamžiku má smysl „vzít na sebe svůj kříž“. Podstata hodnot postoje spočívá v tom, jak se člověk přizpůsobuje něčemu nezměnitelnému. V tom, co Brod nazývá „ušlechtilým neštěstím“ a co zároveň staví proti „neušlechtilému“

¹²¹ FRANKL V. E. Lékařská péče o duši: základy logoterapie a existenciální analýzy, Brno 1996, s. 108

¹²² FRANKL podle NAVRÁTIL P. *Teorie a metody sociální práce*, Brno: 2001, s. 77

¹²³ FRANKL V. E. Lékařská péče o duši: základy logoterapie a existenciální analýzy, Brno: 1996, s. 109

¹²⁴ FRANKL podle NAVRÁTIL P. *Teorie a metody sociální práce*, Brno: 2001, s. 77

neštěstí, které na rozdíl od toho „ušlechtilého“ není osudové, ale zamezitelné nebo pokud už přišlo zaviněné.¹²⁵

V okamžiku, kdy zahrneme postoje do oblasti možných hodnotových kategorií, ukazuje se, že lidská existence nemůže být nikdy bezsmyslná. Život jakéhokoliv člověka má vždy svůj smysl až do „in ultimus“. Dokud člověk dýchá, má odpovědnost vůči svým hodnotám, i kdyby to byly „pouze“ hodnoty postoje.¹²⁶

¹²⁵ FRANKL V. E. *Lékařská péče o duši: základy logoterapie a existenciální analýzy*, Brno: 1996, s. 111 - 112

¹²⁶ Tamtéž s. 62

4. Job a přirozené sociální okolí

„Neštěstí, které postihuje dobré lidi, není problém pouze jejich a jejich rodin. Je to problém každého, kdo chce věřit ve spravedlivý a poctivý svět, v němž se dá žít.“

Harold S. Kushner

V této kapitole se budu zabývat nejbližším okolím člověka zasaženého krizí. Vzájemná pomoc má na krizi člověka značný význam. To zda člověk překoná a zvládne těžkou situaci, která ho v životě potkala, závisí nejenom na schopnosti využít vlastní potenciál, ale také na podpoře ze svého blízkého okolí.¹²⁷ V této kapitole nejdříve popíši význam sociální opory pro člověka nacházející se v těžké situaci. Dále se zaměřím, jakým způsobem tuto pomoc poskytuje nejbližší okolí Jobovi, tj. jeho žena a jeho přátelé.

4.1 Sociální opora

Sociální opora neboli pomoc člověku je velmi důležitý okamžik při zvládnutí zátěžové situace.¹²⁸ Sociální oporou se rozumí pomoc, která je poskytována potřebnému člověku, druhými lidmi. Jde o podporu, která jedinci v jeho zátěžové situaci může určitým způsobem ulehčovat.¹²⁹

O sociální opoře hovoříme zejména tam, kde podpůrný a pomocný vztah nejbližších lidí pomáhá člověku v tísní. Avšak i širší pojetí sociální úrovně má smysl. Na makroúrovni společenské opory jde o celospolečenskou pomoc potřebným. Sem například řadíme sociální a ekonomickou pomoc potřebným jedincům. Meziúroveň sociální opory poskytuje sociální skupina lidí, která se snaží pomoci jednomu ze svých členů, popřípadě lidem ze svého okolí, kteří nejsou členy této skupiny. Příkladem této opory je pomoc náboženské obce starým nebo pomoc spolupracovníků kamarádovi v podniku. V mikroúrovni sociální opory jde o pomoc, kterou člověku v tísní poskytuje osoba, jež je člověku nejbližší.¹³⁰

¹²⁷ MATOUŠEK O. a kol. *Metody a řízení sociální práce*, Praha: 2003, s. 128

¹²⁸ KŘIVOHLAVÝ J. *Sestra a stres: Příručka pro duševní pohodu*, Praha: 2010, s. 84

¹²⁹ KŘIVOHLAVÝ J. *Psychologie zdraví*, Praha: 2001, s. 94

¹³⁰ Tamtéž s. 95

Obecně se předpokládá, že sociální opora má v životě člověka význam. Jeví se jako podstatný moment při zvládnání těžkých situacích v životě. V mnoha případech se o ní hovoří jako o určitém „nárazníku“ či „tlumiči nárazů“.¹³¹

4.1.1 Formy vzájemné pomoci

Pomoc, která je člověku v tísni zprostředkovávaná, může mít řadu různých podob.¹³² Mezi tyto formy sociální opory patří Instrumentální pomoc, Informační opora, Emocionální opora a Hodnotící opora.

Instrumentální podpora je velmi konkrétní druh pomoci jedinci např. finanční pomoc, poskytnutí materiální podpory či obstarání potřebných věcí, které si postižený nemůže obstarat sám. Iniciativa této pomoci nevychází od zasaženého jedince, ale od druhého člověka, který se na základě vlastní vůle rozhodl pomoci a to velmi konkrétně, věcně. Informační podpora se uskutečňuje, jeli člověku v tíživé situaci podána informace, která by mu mohla být v jeho situaci nápomocna. Tyto rady může jedinec dostávat například od lidí, kteří se dříve ocitli v podobné situaci nebo od profesionálů. Při emocionální podpoře je empatickou formou člověku v tísni sdělována emocionální blízkost. Laskavým jednáním je jedinci v okamžiku prožívání beznaděje, deprese, pocitů odcizení, dodávaná naděje, uklidnění v rozrušení a jiné. V hodnotící opoře je posilováno v člověku kladné sebevědomí, je povzbuzován ve víře, naději a je podporována jeho snaha o autoregulaci.¹³³

4.1.2 Nepříznivé stavy sociální opory

„Já sám křičí děti. Stejně jako ony i my si budujeme sebeúctu na úkolech, které jsme zvládly bez pomoci druhých.“

Jaro Křivohlavý

Ne vždy sociální opora přináší potřebnou pomoc člověku. Sociální opora může být účinná jen tehdy, je-li příjemcem kladně přijímaná a jako opora vnímaná. Tato opora je vyjádřením vztahu, avšak ne všechny vztahy jsou podporující. Vztahy vždy

¹³¹ Tamtéž s. 98

¹³² KŘIVOHLAVÝ J. *Sestra a stres: Příručka pro duševní pohodu*, Praha: 2010, s. 84

¹³³ KŘIVOHLAVÝ J. *Psychologie zdraví*, Praha: 2001, s. 97 - 98

něco dávají, ale zároveň něco berou, například být členem velké rodiny znamená více opory přijímat, ale zároveň také více opory poskytovat ostatním členům.¹³⁴

Sociální opora může za určitých podmínek mít spíše negativní následky nežli pozitivní.¹³⁵ Například pokud pomoc je nepatřičně poskytována, nevhodně načasovaná, obtěžující či nepřiměřená vzhledem k potřebám nebo souvislostem osoby, kterému je pomoc poskytována. Opora, která ohrožuje svébytnost a svobodu volby je také často vnímána negativně.¹³⁶

Šolcová a Kebza upozorňují, že sociální opora je nikoliv proces stálý a vždy žádoucí, ale proces měnící se v čase. I člověk potřebující oporu může na ni reagovat odmítavě a to zvláště v případech, kdy se poskytovaná pomoc dostává do rozporu s představami o vlastní svébytnosti a sebevládě, znamená-li veliké riziko sebeznevažení, ohrožuje sebeúctu nebo sebedůvěru příjemce, navozuje pocit bezmocnosti nebo neodpovídá potřebám jedince.¹³⁷

4.2 Jobova žena

Rodina má při pomoci člověku, který se ocitl v těžké situaci, velký a nezastupitelný vliv. V situacích závažné zátěže často můžeme pozorovat příklon k rodinným příslušníkům i přesto, že tyto vztahy nejsou nijak hluboké. Smyslem vzájemné pomoci je vytvoření akceptujícího, nestresujícího prostředí, ve kterém zasažený člověk může uspokojit potřebu být vyslechnut a pochopen. ¹³⁸ Job přišel o všechny své děti. Jediným zbývajícím rodinným příslušníkem, který mu zbývá, je jeho žena. Proto nyní bude pozornost věnovaná právě jí.

Postoj Jobovy ženy v knize Job je velmi zajímavou otázkou.¹³⁹ Jak by měl vypadat vztah mezi mužem a ženou, o tom nám podrobně pojednává druhá kapitola knihy Genesis. Vrchol této kapitoly tvoří zvěst o vzájemném vztahu muže a ženy, kteří teprve ve své podvojnosti tvoří pravou jednotu člověka.¹⁴⁰ Je zde vyzdvížena jedinečnost a svrchovanost člověka nad ostatním tvorstvem. Smí si podmanit vše, co Bůh stvořil.¹⁴¹ Aby Adam¹⁴² nezůstal zcela odlišný od okolního stvoření a tím pádem

¹³⁴ BAŠTECKÁ B. a kol. *Terénní krizová práce: psychosociální intervenční týmy*, Praha: 2005, s. 88-89

¹³⁵ KŘIVOHLAVÝ J. *Psychologie zdraví*, Praha: 2001, s. 110

¹³⁶ BAŠTECKÁ B. a kol. *Terénní krizová: práce psychosociální intervenční týmy*, Praha: 2005, s. 89

¹³⁷ ŠOLCOVÁ a KEBZA podle BAŠTECKÁ B. a kol. *Terénní krizová: práce psychosociální intervenční týmy*, Praha: 2005, s. 89

¹³⁸ MATOUŠEK O. a kol. *Metody a řízení sociální práce*, Praha: 2003, s. 128-129

¹³⁹ DRÁPAL D. *Spor o Joba*, Praha: 2015, s. 75

¹⁴⁰ BIČ M. *Svíce nohám mým: hrst podmětů k zamyšlení nad starým zákonem*, Praha: 1992, s. 26

¹⁴¹ Tamtéž s. 32

osamocený, je mu dána žena.¹⁴³ „*I řekl Hospodin Bůh: Není dobré, aby člověk byl sám. Učiním mu pomoc jemu rovnou*“ (Gn 2,18). Žena je tu vyjádřena jako osoba, která má být muži pomocí. Je mu rovna a přesto od něj odlišná. Rozdíl mezi mužem a ženou Písmo připouští. Je vyjádřen slovy „*jako muže a ženu je stvořil*“ (Gn 2,7b). Jde ovšem o jediný rozdíl mezi lidmi, připouštěný stvořitelským řádem. Jakékoliv jiné rozdíly nejsou v očích Hospodina přípustné.¹⁴⁴

Pokud přijde řeč na vztah muže a ženy z biblického pohledu, mnoho lidem se vybaví stvoření ženy z žebra Adamova.¹⁴⁵ „*A Hospodin Bůh utvořil z žebra, které vzal z člověka, ženu, a přivedl ji k němu. Člověk zvolal: Toto je kost z mých kostí a tělo z mého těla!*“ (Gn 2, 22 -23a). Těmito slovy je v Bibli vyjádřena sounáležitost muže a ženy. Nejen pro přikázání Hospodina patří žena k muži a muž k ženě. Žena z muže pochází a tím pádem oba k sobě přirozeně patří.

Druhá kapitola knihy Genesis nám podává zprávu o ženě jako o někom, kdo má být svému muži pomocí a oporou. Je osobou schopnou snášet se svým mužem všechno dobré i zlé. Přitom nemá být zapomenuto, že žena byla, je a zůstává bytostí muži zcela rovna.

Vše, co pojednává druhá kapitola knihy Genesis o ženě, se vztahuje i na ženu Joba. Jobova žena Měla být oporou svému muži v těžké a pro něho nanejvýš bolestivé chvíli života. Žena Joba však nedokázala svému muži při pohledu na jeho utrpení pomoci.¹⁴⁶ „*Jeho žena mu však řekla: Ještě se držíš své bezúhonnosti? Zlořeč Bohu a zemři!*“ (Jb 2,9). Východisko z tragické situace viděla pouze ve smrti. Geneva Notes upozorňují, že Satan proti Jobovi použil úplně stejnou zbraň jako proti Adamovi, tedy vlastní manželku. Manželka se stala nástrojem pokušení Joba, když mu radila, aby zlořečil Bohu. I John Wesley říká, že satan ušetřil ženu Joba, ačkoliv neušetřil jejich děti, protože tušil, že se stane pro Joba břemenem a pokušením. Z tohoto úhlu Jobova žena selhala. Úkol, který jí byl na počátku Hospodinem svěřen, nezvládla, naopak se stala nástrojem pokušení svého muže. V okamžiku, kdy Jobovy radila, aby zlořečil Bohu a zemřel, přestala být jeho partnerkou ve víře a Job se tak cítil ještě osaměleji¹⁴⁷

¹⁴² Slovo Adam dnes je užíváno jako vlastní jméno pro muže, avšak v hebrejštině je slovo ádám prvotně jméno obecné, nikoliv vlastní a v překladu znamená člověk. (Bič M. *Svíce nohám mým: hrst podmětů k zamyšlení nad starým zákonem*, Praha: 1992, s.)

¹⁴³ BENEŠ J. *Pradějiny*, Praha: 2010, s. 80

¹⁴⁴ BIČ M. *Svíce nohám mým: hrst podmětů k zamyšlení nad starým zákonem*, Praha: 33-34

¹⁴⁵ Tamtéž s. 32

¹⁴⁶ Tamtéž s. 35

¹⁴⁷ DRÁPAL D. *Spor o Joba*, Praha: 2015, s. 76

Na tuto popsanou situaci lze nahlížet i jinou optikou. I Jobova žena byla matkou náhle a nečekaně zemřelých dětí. Také musela velmi trpět ztrátou těchto dětí i majetku. Vidí stav svého muže a nepřipadá jí k životu. Smrt je pro ni řešení této situace. Jen ta je může osvobodit od současného trápení.¹⁴⁸ Svému muži proto radí, aby přestal lpět na životě, přestal se ho držet. Život pro ni nemá dále smysl.¹⁴⁹

G. Campbell Morgan chápe Jobovu ženu, jako ženu milující svého manžela, která s ním prožila veškeré dosavadní pohromy a už se dále nedokázala dívat na jeho trápení.¹⁵⁰

Z tohoto úhlu přestává být Jobova žena zápornou postavou, ale naopak se stává někým mimořádně soucitným. Vždyť i ona musela zakoušet velkou bolest a truchlit pro ztrátu svých dětí.¹⁵¹

4.2.1 Vzájemná podpora partnerů

Smrt dětí Joba i jeho ženu velmi zasáhla. Oba procházeli těžkými chvílemi života. Každý z nich však prožíval bolest rozdílně a oba měli odlišný pohled na řešení nastalé situace.

Jak dobře či špatně se zármutek u rodičů vyvíjí, závisí do určité míry i na tom, jaký mají mezi sebou vztah. Jestliže dokážou oplakávat společně, držet spolu krok od jedné fáze truchlení do druhé, získávat jeden od druhého podporu, pak výsledek jejich zármutku je povětšinou příznivý. Smrt dítěte dokáže oba rodiče semknout, neboť mají pocit, že partner, zasažený toutéž ztrátou, s ním bolest nese.

Je-li naopak konflikt mezi partnery a vzájemná podpora chybí, může dojít k rozpadu vztahu a rodiny. Smrt dítěte může jen prohloubit již dříve vzniklé problémy, ale i doposud dobře fungující rodina se může pod vlivem těchto událostí rozpadnout.¹⁵² Odlišné prožívání může vyvolat dojem nedostatečně intenzivního prožívání zármutku u druhého z partnerů, což může vyvolat bariéru mezi partnery.¹⁵³

U Joba a jeho ženy nacházíme vzor konfliktu a negativního vývoje vztahu. Po smrti dítěte nedokázali být oporou jeden pro druhého, poskytnout si vzájemně

¹⁴⁸ BENEŠ J. *Nevystitelný Bůh?*, Praha: 2010, s. 99

¹⁴⁹ DRÁPAL D. *Spor o Joba*, Praha: 2015, s. 76

¹⁵⁰ CABBELL MORGAN podle DRÁPAL D. *Spor o Joba*, Praha: 2015, s. 77

¹⁵¹ BENEŠ J. *Nevystitelný Bůh?*, Praha: 2010, s. 99

¹⁵² BUŽGOVÁ R. SIKOROVÁ L. a kol. *Dětská paliativní péče*, Praha 2019, s. 195

¹⁵³ ŠPAŇHELOVÁ I. *Rodina po ztrátě dítěte* [online]. Dlouhá cesta, 2012. [cit. 2020-04-08]. Dostupné z: <http://vyzkum-mladez.nidv.cz/zprava/1442832860.pdf>

účinnou pomoc v takové míře, jak by jeden od druhého potřeboval a jejich partnerský vztah se rozpadá.

4.2.2 Rozdíly v truchlení muže a ženy

Jedním z faktorů výrazně ovlivňující prožívání zármutku rodičů, může být pohlaví rodiče, tedy rozdílné prožívání smutku otce a matky.

Žena – matka

Smrt dítěte je vůbec to nejhorší, co ženu jako matku může potkat.¹⁵⁴ Elliot Luby říká: „Když umírají rodiče, ztrácíme svoji minulost, když umírá dítě, ztrácíme svoji budoucnost.“¹⁵⁵

V prvních chvílích po smrti dítěte mívají ženy tendenci vše zvládnout sami s pocitem nepochopení a nepochopení od okolí. Postupem času, na rozdíl od mužů, nastává u žen potřeba svěřit se a sdělit svoje pocity někomu blízkému. Pokud se touto blízkou osobou stane partner, přináší to velký přínos pro novou etapu partnerského života. Podle různých studií mezi typické reakce ženy na zármutek patří:

- Odmítání uvěřit dané skutečnosti.
- Touha po návratu dítěte. Žena truchlí a nedokáže se soustředit na nic jiného.
- Popírání skutečnosti. Projevuje se chováním „jako by se nic mimořádného nestalo“.
- Prožívání silných emocí hněvu a nespravedlnosti. Často se pojí s otázkou „Proč se to stalo mě?“
- Prožívání pocitu viny a neustálé vracení se k okamžiku smrti dítěte.
- Přijetí ztráty. Smrt dítěte je brána jako fakt, který se nedá změnit.

Obvyklé je prožívat tyto pocity jeden až dva roky od smrti dítěte. Smutek nepřestává, ale postupně mívá menší intenzitu a dostavuje se v méně častých intervalech.¹⁵⁶ Většina studií poukazuje na to, že ženy projevují svůj zármutek mnohem otevřeněji nežli muži. Jsou emotivnější a častěji reagují na ztrátu psychickými problémy.¹⁵⁷ Reakce a prožívání ztráty dítěte samozřejmě ovlivňuje i

¹⁵⁴ ŠPATENKOVÁ N. *Jak řeší krizi moderní žena*, Praha 2006, s. 138

¹⁵⁵ LUBY podle ŠPATENKOVÁ N. *Jak řeší krizi moderní žena*, Praha 2006, s. 138

¹⁵⁶ ŠPAŇHELOVÁ I. *Rodina po ztrátě dítěte* [online]. Dlouhá cesta, 2012. [cit. 2020-04-08]. Dostupné z: <http://vyzkum-mladez.nidv.cz/zprava/1442832860.pdf>

¹⁵⁷ KUBÍČKOVÁ N. *Zármutek a pomoc pozůstalým*, Praha 2001, s.

řada dalších faktorů. Mezi ně řadíme například vrozený temperament a povahu. Jinak bude reagovat žena spíše optimisticky založená oproti ženě se sklony k depresím a úzkostem.

Muž – otec

Na první pohled se může zdát, že muži neprožívají tolik emoce jako ženy. S tím však nelze souhlasit. Muži emoce mají a prožívají je.¹⁵⁸ Na rozdíl od žen své pocity většinou skrývají, neventilují je a projevy truchlení potlačují.¹⁵⁹ Často muž nosí emoce v sobě a „dusí“ se jimi.¹⁶⁰ Kubíčková uvádí, že muži nevyhledávají v období zármutku kontakt s okolím tak jako ženy. Doba truchlení je u nich kratší a neradi vyhledávají institucionalizované formy pomoci. Vnější symboly zármutku jsou u nich minimalizovány a uchylují se k nim obvykle pouze na dobu bezprostředně po úmrtí. Naopak častěji nežli ženy vyhledávají pomoc v alkoholu, fyzické práci a v sexualitě. Do určité míry to souvisí s tím, že truchlení mužů nebývá sociálně akceptováno.

I v dnešní společnosti je stále živé stereotypní pojetí mužské role. Muži mají vždy být silní, odvážní, stateční. Už od dětských let muži slýchávají věty „Vzmuž se“, „Chlapi přece nebrečí“. Plačící muži vyvolávají nejistotu. I někteří pomáhající pracovníci pracující v oblasti poradenství, pociťují při práci s truchlícími muži rozpaky.¹⁶¹

Podle Špaňhelové by měl muž najít v sobě sílu ventilovat své emoce a podělit se o ně se svými nejbližšími, zejména pak se svoji partnerkou. Projevení emocí mužů, ženy nechápou jako mužskou slabost nebo projev selhání. Pokud muž dokáže projevit před ženou svoje emoce, stává se to velkým přínosem pro budoucnost jejich vztahu.¹⁶²

4.3 Jobovi přátelé

Hlavní oporou člověku v krizi, jak už bylo výše zmíněno, by měla být především rodina. Představuje totiž přirozené prostředí, kde jsou zpravidla ostatní

¹⁵⁸ ŠPAŇHELOVÁ I. *Rodina po ztrátě dítěte* [online]. Dlouhá cesta, 2012. [cit. 2020-04-08]. Dostupné z: <http://vyzkum-mladez.nidv.cz/zprava/1442832860.pdf>

¹⁵⁹ KUBÍČKOVÁ N. *Zármutek a pomoc pozůstalým*, Praha 2001, s. 109

¹⁶⁰ ŠPAŇHELOVÁ I. *Rodina po ztrátě dítěte* [online]. Dlouhá cesta, 2012. [cit. 2020-04-08]. Dostupné z: <http://vyzkum-mladez.nidv.cz/zprava/1442832860.pdf>

¹⁶¹ KUBÍČKOVÁ N. *Zármutek a pomoc pozůstalým*, Praha 2001, s. 109 - 110

¹⁶² ŠPAŇHELOVÁ I. *Rodina po ztrátě dítěte* [online]. Dlouhá cesta, 2012. [cit. 2020-04-08]. Dostupné z: <http://vyzkum-mladez.nidv.cz/zprava/1442832860.pdf>

členové ochotni vyslechnout problémy svých blízkých a poskytnout jim pomoc a podporu. V některých případech, jako je tento, však rodina nemusí být vůbec schopna potřebnou pomoc jedinci poskytnout. V takových případech významným zdrojem sociální opory může být právě širší sociální okolí. Sociální kontakt umožňuje výměnu informací a poskytuje prostor pro ventilaci emocí. Lidé v krizi se mohou „vymluvit“ a „vyplakat“. Sociálně podpůrná síť vytváří pro osoby v krizi zázemí, o které se mohou opřít.¹⁶³

U Joba jsme mohli vidět, že podpora jeho zbylé rodiny, tj. manželky, selhala. Job však má i přátele, kteří mu v jeho těžkých chvílích přišli pomoci. Na konci druhé kapitoly této knihy, přicházejí na scénu Jobovi tři přátelé Elífaz Témanský, Bildad Šúchský a Sófar Naamatský. Přátelé přišli za Jobem s dobrým a čistým úmyslem, utěšit ho a pomoci mu v jeho těžké situaci. Jejich dobrý úmysl se však minul účinkem. Slova, jenž pronáší k Jobovi, vyznívají jako planá, zbytečná až krutá, byť byly pronášena s těmi nejlepšími úmysly.¹⁶⁴ Kde udělali Jobovi přátelé chybu? A proč jejich pomoc nebyla účinná?

4.3.1 Mlčení

Po příchodu k Jobovi jsou přátelé zaskočení. Člověka, kterého kdysi znali, nepoznávají. To co vidí, je zaskočí. I když slyšeli o Jobově neštěstí, až do této chvíle si neuvědomovali, jak moc je to s Jobem zlé.¹⁶⁵ „*Seděli potom s ním na zemi po sedm dní a sedm nocí a slova k němu žádný nepromluvil, neboť viděli, že jeho bolest je nesmírná.*“ (Jb 2,13) Jobovi přátelé po setkání s Jobem mlčí a to po několik dní. Vidí, že Jobova bolest je nesmírná. Jejich mlčení není špatně volená reakce na nastalou situaci, naopak v podobných situacích je to reakce velmi vítaná. I mlčení je určitá forma komunikace a mnohdy může být účinnější než tisíce slov.

Častou chybou nejen laiků ale mnohdy i pracovníků v pomáhajících profesích je názor, že na každý sdělený problém musí neprodleně reagovat, že se v rozhovoru se nemůžou vyskytnout místa v podobě ticha a musí poskytnout nějakou formu podpory, pomoci, rady či povzbuzení. Opak je pravdou.¹⁶⁶ Mlčení je rovněž součástí mezilidské komunikace a může patřit mezi známky podpory, má-li charakter

¹⁶³ ŠPATENKOVÁ N. a kol. *Krize a krizová intervence*, Praha 2017 s. 26

¹⁶⁴ BENEŠ J. *Nevystititelný Bůh?*, Praha: 2010, s. 102

¹⁶⁵ Tamtéž s. 100

¹⁶⁶ MALÍKOVÁ E. *Péče o seniory v pobytových sociálních zařízeních*, Praha: 2011, s. 225

spolubytí.¹⁶⁷ Citlivě volené mlčení může být v některých situacích nejlepší pomocí člověku v jeho těžké situaci.¹⁶⁸

Ve chvílích jako je tato se slova stávají spíše přítěží než pomocí. Dalo by se zde aplikovat jedno české přísloví: „*Mluviti stříbro, mlčeti zlato*“. Přátelé mlčeli, ale i přesto projevíli účast na jeho utrpení, tzv. „byli s ním“.

4.3.2 Rozhovor mezi Jobem a jeho přáteli

První, kdo přeruší mlčení, je Job. Začne naříkat nad svým životem. V zoufalství hledá chybu už ve svém zrození. Bůh jej vůbec neměl přivádět na tento svět.¹⁶⁹ „*At' zanikne ten den, kdy jsem se zrodil, noc, kdy bylo řečeno: Je počat muž. Proč jsem nezemřel hned v lůně, nezhynul, sotva že jsem vyšel ze života matky?*“ (Jb 3, 3,11) Ve snaze pomoci Jobovi požívají jeho přátelé argumenty, které patří k tradiční zbožnosti. V podstatě mu kážou: „*neztrácej víru navzdory ranám osudu. V nebi máme milujícího Otce a ten se postará, aby dobří byli odměněni a zlí potrestáni.*“¹⁷⁰ Tvrzení, že ve světě, který je řízen Bohem, všechno klape a nic se neděje nikomu jen tak, může nanejvýš utěšit nezaujatého pozorovatele, ale pro lidi trpící je to spíše urážka a naprosté zlehčování jejich situace. Vždyť mu v podstatě říkají „*Hlavu vzhůru Jobe, nikdo nedostane nic, co by si nezasloužil*“. To nejsou zrovna povzbudivá slova pro někoho, kdo je v Jobově situaci.¹⁷¹

Špatenková říká, že i opravdový a upřímný zájem pomáhajících může být vážně narušen zlehčováním, bagatelizací, odmítáním, popíráním a moralizováním, nebo touhou po okamžitém řešení. Laická pomoc se obvykle nevyhne frázím, které nejsou účinné. Navíc jsou tyto fráze často zraňující a urážlivé. K těmto frázím například patří: plané utěšování, poučování, dávání „dobrých“ rad „*Vykašli se na něho, Nebud' blbá a rozved' se*“, potlačování pocitů a emocionálních reakcí „*No tak nebreč*“, vynucování rychlých rozhodnutí „*Co vlastně chceš?*“, bagatelizování „*To nic není, to přejde, to bude dobrý*“.

Také poznámky typu „*Vím, co prožíváš*“, „*Rozumím ti*“ mohou u osob zasažených krizí vyvolat nelad i agresivní reakci. Dobrá komunikace ve vzájemné pomoci je velmi důležitá. Rodinní příslušníci či přátelé člověka často nedisponují znalostmi,

¹⁶⁷ BERAN J. *Lékařská psychologie v praxi*, Praha: 2010, s. 57

¹⁶⁸ MALÍKOVÁ E. *Péče o seniory v pobytových sociálních zařízeních*, Praha: 2011, s. 225

¹⁶⁹ BENEŠ J. *Nevystižitelný Bůh?*, Praha: 2010, s. 100

¹⁷⁰ KUSHNER H. S. *Když se zlé věci stávají dobrým lidem*, Praha: 2005 s. 43

¹⁷¹ Tamtéž s. 47

dovednostmi a zkušenostmi, a proto jejich slova, vyřčena s dobrým úmyslem, nemusí být účinná, naopak pro člověka v krizi jsou mnohdy zraňující a urážlivá.¹⁷²

4.3.3 Příčiny neporozumění

Reakce Jobových přátel se pro vnějšího pozorovatele může zdát jako nepochopitelná. Přišli Joba utěšit a místo toho strhli hádku a Joba dostali ještě do větší nesnáze. Jenže mohli Jobovi přátelé vůbec jednat jinak?

Jobovi přátelé jednají na základě toho, co oni sami dobře znají. Snaží se Jobovi pomoci vypočítáváním všech zásad, na nichž je založena jejich víra i sebedůvěra a které jsou jim i Jobovi vštěpovány již od dětství.¹⁷³ Podle těchto zásad se nic neděje člověku jen tak. Každý dostává od Boha jen to, co si zaslouží. Jsou přesvědčeni, že Job musel spáchat něco zlého a nechce se přiznat, nebo provedl něco, co bylo zlé, ale neuvědomuje si to.¹⁷⁴ Jeho přátelé v této situaci mohou jen těžko reagovat jinak. Věří a chtějí věřit tomu, co je učí už od dětství, že Bůh je dobrý a mocný. Pokud by byl nevinný Job, pak by musel být vinný Bůh a to tím, že nechal trpět nevinného člověka. Je-li toto v sázce, je pro ně mnohem snazší přestat věřit, že Job je dobrý, než přestat věřit tomu, že Bůh je dokonalý.¹⁷⁵

Je také možné, že u Jobových přátel pozorujeme to, co se v němčině nazývá Schadenfreude. Tento pojem označuje pocit úlevy, který s rozpaky pociťujeme, pokud se stane něco někomu jinému a ne nám. Jejich myšlení mohlo být zmatené jejich vlastním pocitem viny a úlevou, že všechno neštěstí se stalo Jobovi a ne jim. Tuto psychologii můžeme i my často pozorovat v našem životě. Vina se přenáší na oběť, aby zlo nevypadalo tak iracionálně a hroživě. *„Kdyby společnost nedráždila chudé lidi lákavými reklamami na věci, které si nemohou dovolit, nekradli by. Kdyby lidé víc pracovali, nemuseli by být tak chudí.“* Svalováním viny na oběť, se ujišťujeme, že svět není tak špatný a že lidské utrpení má důvod. Pokud utrpení má důvod a je racionální, pak není pro nás tak hroživé. Toto svalování viny pomáhá všem kromě oběti, ta naopak trpí o to více. Vedle vlastního neštěstí přichází ještě společenské odsouzení.¹⁷⁶

Velmi zajímavé na tomto rozhovor je, že mimo kontext příběhu mohou slova, která pronáší Jobovi přátelé, působit jako poučné výpovědi o Bohu, které bychom

¹⁷² ŠPATENKOVÁ N. a kol. *Krize a krizová intervence*, Praha: 2017 s. 25-26

¹⁷³ KUSHNER H. S. *Když se zlé věci stávají dobrým lidem*, Praha: 2005 s. 47

¹⁷⁴ BENEŠ J. *Nevystižitelný Bůh?*, Praha: 2010, s. 101

¹⁷⁵ KUSHNER H. S. *Když se zlé věci stávají dobrým lidem*, Praha: 2005 s. 47

¹⁷⁶ Tamtéž s. 47-48

mohli srovnat s obdobnými výroky z knihy Kazatel nebo Přísloví. V těchto slovech je ukryta zkušenost a moudrost zděděná po předcích. Job však nyní s těmito slovy nesouhlasí.¹⁷⁷ I přesto, že byl vychováván ve stejné víře jako jeho přátelé, si nyní uvědomuje, jak prázdně a urážlivě zní tato slova, které mu říkají a kterými pravděpodobně on sám kdysi promlouval k jiným lidem. Je si naprosto jistý, že on není zlý člověk. Netvrdí, že je dokonalý a bez hříchu, ale podle žádného běžného morálního hlediska není zase tak špatný, aby si tohle vše zasloužil. Je přesvědčen, že se snaží více než většina lidí žít dobrý a dokonalý život. Jak může být Bůh spravedlivý, když tolik zlých lidí není potrestáno tak strašně jako Job?¹⁷⁸

Právě výroky předávanými po generace se přátelé snaží ukázat Jobovi smysl v jeho těžké situaci. Chtějí Joba podpořit slovy, že svět skutečně má smysl a nevládne v něm zmatek a chaos¹⁷⁹ a tak ani jeho utrpení se neděje jen tak bezdůvodně.¹⁸⁰ Podle Frankla však smysl nelze do žádné situace člověku uměle vložit. Nalézat smyslu je proces, ve kterém nikdo nemůže člověka zastoupit. Smysl se nedá rovněž ani vymyslet, ba naopak přemýšlení může být spíše překážkou. To co je smyslem, nás totiž většinou uchopí dříve, než si to pomalu uvědomíme.¹⁸¹ Okolí trpícímu může hodně pomoci svojí podporou, ale podle logoterapie by měl člověk získat schopnost trpět, vyhrát v sobě vnitřní boj a nalézt v utrpení smyslu sám.¹⁸² Neboť každý člověk je individuum a to co je smysluplné pro jednoho, nemusí pro druhého znamenat zcela nic.¹⁸³

Job má na situaci úplně jiný pohled než jeho přátelé. Není schopen zprostředkovat svojí zkušenost jim, stejně jako přátelé nejsou schopni zprostředkovat své poznání Jobovi. Jelikož si každý vede svou a ani nikdo není ochoten ze svého názoru ustoupit, ztrácí jejich výpovědi charakter rozhovoru.¹⁸⁴ Nevhodně volená slova, rozdílný pohled na situaci, neochota naslouchat druhému či násilné

¹⁷⁷ BENEŠ J. *Nevystižitelný Bůh?*, Praha: 2010, s. 101

¹⁷⁸ KUSHNER H. S. *Když se zlé věci stávají dobrým lidem*, Praha: 2005, s.43 - 44

¹⁷⁹ Například Bildad Šúchský používá tyto slova: „*Což Bůh křivý právo, Všemocný snad překrucuje spravedlnost? Jestliže se tví synové proti němu prohřešili, vydal je v moc jejich nevěrnosti. Budeš-li však za úsvitu hledat Boha a o milost prosit Všemocného, budeš-li ryzí a přímí, jistě bude nad tebou bdít a obnoví tvůj příbytek pro tvou spravedlnost. Pakli toho, cos měl prve, bylo málo, převelice vzroste, co budeš mít potom“* (Jb 8, 3-7)

¹⁸⁰ Tamtéž s. 47

¹⁸¹ Trtíková M. *Viktor E. Frankl, logoterapie a hledání smyslu. Theologická revue*, Praha: 2013, s. 198

¹⁸² Tamtéž s. 209

¹⁸³ Tamtéž s. 198

¹⁸⁴ BENEŠ J. *Nevystižitelný Bůh?*, Praha: 2010, s. 101

přesvědčování druhého o své pravdě, to jsou zřejmě hlavní důvody, proč komunikace mezi oběma stranami nefunguje, eskaluje a konflikt se postupně vyostřuje.

Závěr

Cílem této práce bylo ilustrovat na postavě Joba průběh krize člověka s důrazem na krizi v rámci prostředí, ve kterém žije a na hledání smyslu v jeho utrpení. Nejprve byly obecně vymezeny pojmy, jejichž znalost byla důležitá pro pochopení dalších kapitol této práce. Po vymezeních těchto pojmů se druhá kapitola zabývala prvotní reakcí Joba na krizi. Byly zde popsány možnosti svépomoci člověka v krizi ve formě obranných mechanismů a copingových strategií. Dále bylo poukázáno na funkci Boha v krizi člověka a vnímání Boha Jobem v jeho těžké situaci. Prostor zde byl věnován i verši Jb 2,7 a tomu, jak se prožívání smrti promítá do kognitivních, emocionálních, tělesných procesů a chování.

Třetí kapitola vycházela z V. E. Frankla a jeho logoterapie. Nejprve byl vymezen pojem logoterapie. Dále byla pozornost směřovaná ke smyslu života a hlavním bodem této kapitoly bylo poukázání na možnost nalezení smyslu utrpení v osudově daných situacích.

Poslední kapitola, tj. čtvrtá, se věnovala Jobovi a jeho přirozenému sociálnímu okolí. Nejprve byl obecně vymezen pojem sociální opora a poté byla pozornost věnovaná ženě Joba. Zde byla rozebrána problematika vzájemné podpory partnerů při úmrtí jejich dítěte a rozdílnosti v truchlení muže a ženy. V úplném závěru se dostalo pozornosti i rozhovoru mezi Jobem a přáteli. Bylo poukázáno na časté chyby laiků v rozhovoru s člověkem v krizi a důvody proč dobře míněná pomoc nemusí být vždy funkční.

Seznam literatury

Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih) : český ekumenický překlad. 20. (11. opravené) vydání. Praha: Česká biblická společnost, 2015. ISBN 978-80-7545-004-3.

BAŠTECKÁ, Bohumila. *Terénní krizová práce: psychosociální intervenční týmy.* Praha: Grada, 2005. Psyché (Grada), 300 s. ISBN 80-247-0708-X.

BAŠUS, Bedřich a Blahoslav PÍPAL. *Kniha Jobova, Evangelium podle Jana, Epištoly Janovy: revize kralického znění.* Praha: Kalich, 1988, 175 s.

BENEŠ, Jiří. *Nevystižitelný Bůh?.* Praha: Vyšehrad, 2010. Rozhovory nad Biblií, 288 s. ISBN 978-80-7429-070-1.

BENEŠ, Jiří. *Pradějiny.* Praha: Kalich, 2010, 288 s. ISBN 978-80-7017-130-1.

BERAN, Jiří. *Lékařská psychologie v praxi.* Praha: Grada, 2010. Psyché (Grada), 140 s. ISBN 978-80-247-1125-6.

BIČ, Miloš. *Svíce nohám mým: hrst podnětů k zamyšlení nad Starým zákonem.* Praha: Evangelická církev metodistická v ČR, 1992, 214 s. ISBN 80-85013-25-8.

BUŽGOVÁ, Radka a Lucie SIKOROVÁ. *Dětská paliativní péče.* Praha: Grada Publishing, 2019. Sestra (Grada), 240 s. ISBN 978-80-271-0584-7.

DILLARD, Raymond B. a Tremper LONGMAN. *Úvod do Starého zákona.* Přeložil Vilém SCHNEEBERGER, přeložil Pavel JARTYM, přeložil Pavel ŠTIČKA. Praha: Návrat domů, 2003, 450 s. ISBN 80-7255-078-0.

DRÁPAL, Dan. *Spor o Joba.* Praha: Návrat domů, 2015, 96 s. ISBN 978-80-7255-335-8.

FRANKL, Viktor Emil. *Člověk hledá smysl: úvod do logoterapie.* Praha: Psychoanalytické nakladatelství, 1994. Psychoterapie, 88 s. ISBN 80-901601-4-X.

FRANKL, Viktor Emil. *Lékařská péče o duši: základy logoterapie a existenciální analýzy.* Brno: Cesta, 1996, 240 s. ISBN 80-85319-50-0.

FRANKL, Viktor Emil. *Psychoterapie a náboženství: hledání nejvyššího smyslu*. Brno: Cesta, 2006, 87 s. ISBN 978-80-7295-088-1.

FRANKL, Viktor Emil. *Vůle ke smyslu: vybrané přednášky o logoterapii; s příspěvkem Elisabeth S. Lukasové*. Brno: Cesta, 1994, 214 s. ISBN 80-85319-29-2.

JUNG, Carl Gustav, MCGUIRE, William J. a R. F. C. HULL, ed. *Rozhovory s C.G. Jungem*. Praha: Portál, 2015, 301 s. ISBN 978-80-262-0914-0.

Kubíčková, Naděžda. *Zármutek a pomoc pozůstalým*. Praha: ISV, 2001. Sociologie (ISV), 267 s. ISBN 80-85866-82-X.

KUSHNER, Harold S. *Když se zlé věci stávají dobrým lidem*. Vyd. 4. Praha: Portál, 1996, 144 s. ISBN 80-7367-053-4.

KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Psychologie zdraví*. Praha: Portál, 2001. 279 s. ISBN 80-7178-551-2.

KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Sestra a stres: příručka pro duševní pohodu*. Praha: Grada, 2010. Sestra (Grada), 128 s. ISBN 978-80-247-3149-0.

LUKASOVÁ, Elisabeth. *I tvoje utrpení má smysl: Logoterapeutická útěcha v krizi*. Brno: Cesta, 2006, 191 s. ISBN 80-85319-79 -9.

MALÍKOVÁ, Eva. *Péče o seniory v pobytových sociálních zařízeních*. Praha: Grada, 2011, 328 s. ISBN 978-80-247-3148-3.

MARTÍNEK, Michal. *Praktická teologie pro sociální pracovníky*. Vyd. 2. Praha: Jabok, 2010, 175 s. ISBN 978-80-904137-6-4.

MARTINI, Carlo M. *Vytrvali jste se mnou v mých zkouškách: úvahy o Jóbovi*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 134 s. 1994.

MATOUŠEK, Oldřich. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2003, 380 s. ISBN 80-7178-548-2.

MATOUŠEK, Oldřich. *Základy sociální práce*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2007, 312 s. ISBN 978-80-7367-331-4.

NAKONEČNÝ, Milan. *Psyché: základy a záhady duševního života*. Praha: Vladimír Kvasnička, nakladatelství Vodnář, 2017, 660 s. ISBN 978-80-7439-124-8.

NAVRÁTIL, Pavel. *Teorie a metody sociální práce*. Brno: Marek Zeman, 2001, s. 162 ISBN 80-903070-0-0.

OREL, Miroslav. *Psychopatologie: nauka o nemocech duše. 2.*, aktualizované a doplněné vydání. Praha: Grada, 2016. Psyché (Grada), 344 s. ISBN 978-80-247-5516-8.

PELIKAN, Jaroslav. *Komu patří Bible?: dějiny Písma v proměnách staletí*. Praha: Volvox Globator, 2009, 278 s. ISBN 978-80-7207-712-0.

PRAŠKO, Ján. *Úzkostné poruchy: klasifikace, diagnostika a léčba*. Praha: Portál, 2005, 416 s. ISBN 80-7178-997-6.

REMEŠ, Prokop a Alena HALAMOVÁ. *Nahá žena na střeše: Bible a psychoterapie*. Pompei: 2013, 216 s. ISBN 978-80-905580-0-7.

ŘÍČAN, Pavel. *Psychologie náboženství a spirituality*. Praha: Portál, 2007, 328 s. ISBN 978-80-7367-312-3.

ŠPATENKOVÁ, Naděžda. *Jak řeší krizi moderní žena*. Praha: Grada, 2006. Pro moderní ženu, 156 s. ISBN 80-247-1202-4.

ŠPATENKOVÁ, Naděžda. *Krize: psychologický a sociologický fenomén*. Praha: Grada, 2004. Psyché (Grada), 129 s. ISBN 80-247-0888-4.

ŠPATENKOVÁ, Naděžda. *Krize a krizová intervence*. Praha: Grada, 2017. Psyché (Grada), 285 s. ISBN 978-80-247-5327-0.

ŠPATENKOVÁ, Naděžda. *Krizová intervence pro praxi*. Praha: Grada, 2004. Psyché (Grada), 197 s. ISBN 80-247-0586-9.

ŠPATENKOVÁ, Naděžda. *Poradenství pro pozůstalé: principy, proces, metody. 2.*, aktualiz. a dopl. vyd. Ilustroval Jitka ŘENČOVÁ. Praha: Grada, 2013. Psyché (Grada), 223 s. ISBN 978-80-247-3736-2.

Thom, René. *Krize a katastrofa. Sborník Pojem krize v dnešním myšlení*. Praha: Filozofický ústav ČSAV, 1992, 149 s. ISBN 80-7007-034-X.

Trtíková, Marie. *Viktor E. Frankl, logoterapie hledání smyslu, Theologická revue*. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Husitská teologická fakulta, 2013, 84(2/2013), 171-210 s., ISSN 12117617

VODÁČKOVÁ, Daniela. *Krizová intervence: [krize v životě člověka: formy krizové pomoci a služeb]*. Praha: Portál, 2002, 285 s. ISBN 80-7178-696-9.

VYMĚTAL, Jan. *Úvod do psychoterapie*. 3., aktualiz. a dopl. vyd. Praha: Grada, 2010. Psyché (Grada), 287 s. ISBN 978-80-247-2667-0.

YALOM, Irvin D. *Existenciální psychoterapie*. Praha: Portál, 2006, 527 s. ISBN 80-7367-147-6.

Internetové zdroje

Biblický slovník [online]. Praha: Kalich, 1956 - 1992 [cit. 2020-04-08]. Dostupné z: <http://biblickyslovník.pleva.info/#Odplata>

REMEŠ, Prokop. *Theodecia a mentální reprezentace Boha* [online]. [cit. 2020-04-23]. Dostupné z: <http://www.hagioterapie.cz/?p=729>

ŠPAŇHELOVÁ, Ilona. *Rodina po ztrátě dítěte* [online]. 2. vydání. Dlouhá cesta, 2012 [cit. 2020-04-08]. Dostupné z: <http://vyzkum-mladez.nidv.cz/zprava/1442832860.pdf>

Seznam příloh

Příloha č. 1: Příklady jak mohou jednotlivé disciplíny pomoci v jiných dimenzích člověka	s. 7
Příloha č. 2: Čínský znak pro krizi.....	s. 9
Příloha č. 3: Klasifikace vybraných životních událostí.....	s. 10

Přílohy

Příloha č. 1

	medicína	psychologie/ terapie	sociologie/ politologie/ Soc. práce	filozofie/ teologie
Biologická dimenze	xxxxxxxxxxxxxxxx	vůle k uzdravení, zvládnání omezení z nemoci, zvládnání emočních hnutí, sebezpřijetí	vztahy umožní integraci, struktury umožní potřebnou péči, služby umožní možnost dosáhnout pomocných struktur	ukazuje smysl života a pomáhá vůli žít; ukazuje smysl a hodnotu i limitovaného života
Psychologická dimenze	zdraví pomáhá vyrovnanosti (nemoc vede k frustraci); pomáhá nalézat somatické příčiny psychických dysfunkcí	xxxxxxxxxxxxxxxx	vztahy pomáhají k zvládnutí psych. dysfunkcí; struktury k potřebné péči; služby pomáhají nalézat sociální příčiny psych. dysfunkcí; sociální fungování pomáhá k psych. vyrovnanosti	chápání smyslu pomáhá k zakotvenému vyváženému kontextuálnímu (biograf. i dějinnému) sebevnímání; pomáhá přijímat zneklidňující otázky (neznámá budoucnost, zatěžující odpovědnost)
Sociální dimenze	umožňuje navazovat vztahy; snižovat závislost na okolí	schopnost vést dialog; pomáhá k sebezpřijetí; k zájmu o věci společné, k vlastnímu sociálnímu fungování	xxxxxxxxxxxxxxxx	poskytuje motivaci k vztahům meziosobním, k zájmu o druhého i angažovanosti ve věcech veřejných
Spirituální dimenze	umožňuje vnímat hodnoty a jejich hierarchii; ukazuje některé limity člověka a jeho závislost	vede k pravidelnému sebezpoznání a otevření se transcendentnu v širším smyslu, k osvobození k celostnímu rozvinutí	vztahy k druhým lidem a vnímání jejich situace (nouze) vedou k otázkám přesahující současnou situaci, k hodnotám života (i omezeného)	xxxxxxxxxxxxxxxx

(Převzato z knihy: MARTÍNEK, Michal. *Praktická teologie pro sociální pracovníky*. 2. Praha: Jabok, 2010, 175 s. ISBN 978-80-904137-6-4.)

Příloha č. 2



nebezpečí (wej)

šance – příležitost (tí)

(Převzato z knihy: VYMĚTAL, Jan. *Úvod do psychoterapie*. 3., aktualiz. a dopl. vyd. Praha: Grada, 2010. Psyché (Grada), 287 s. ISBN 978-80-247-2667-0.)

Příloha č. 3

Událost	Relativní závažnost
úmrť partnera/partnerky	100
rozvod	73
rozvrat manželství	65
uvěznění	63
úmrť blízkého člena rodiny	63
úraz, onemocnění	53
sňatek	50
ztráta zaměstnání	47
usmíření, přebudování manželství	45
odchod do důchodu	45
změna zdrav. stavu člena rodiny	44
těhotenství	40
sexuální obtíže	39
přírůstek do rodiny	39
změna zaměstnání	36
změna finančního stavu	38
úmrť blízkého přítele	37
přefazení na jinou práci	36
závažné neshody s partnerem	35
vysoká půjčka peněz	31
splatnost půjčky	31
změna odpovědnosti v práci	29
syn nebo dcera opouští domov	29
konflikty s tchyní, tchánem	29
mimofádný čin, výkon	28
manžel, manželka nastupují do práce	26
vstup do školy, její ukončení	26
změna životních podmínek	25
konflikty s nadřizeným	23
změna pracovní doby	20
změna bydliště	20
změna církve nebo politické strany	19
dovolená	13
Vánoce	12

(Převzato z knihy: MATOUŠEK, Oldřich. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2003, 380 s. ISBN 80-7178-548-2.)